

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

.....
Új folyam 101. szám

2014. 1. szám

tartalom

igehirdetés

Malik Péter: Kiút a hiábavalóságból / 1

Luther-konferencia

Véghelyi Antal: Mi szükséges az egyház egységéhez?

A marburgi kollokvium aktualitása I. / 6

Csepregi Zoltán: A reformáció nyelve: hitváltók és hitvédők / 12

tanulmány

Tóth Károly: Választások a magyarországi evangélikusság történetében II. / 23

emlékezünk

Ittész János: Igehirdetés Szokolay Sándor gyászistentiszteletén / 32

Korzenszky Richárd: Imádság Szokolay Sándor sírjánál / 35

dallamajánló

id. Zászkaliczky Pál: HALLGRÍMUR PÉTURSSON: PASSÍÓ-ÉNEKEK

egyes énekeire ajánlott ismerős dallamaink / 37

tartalmi összesítők / 40

Folyóiratunk ezen számának megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 101. szám – 2014. 1. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János,
Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Kiút a hiábavalóságból

Minden pap naponként szolgálatba áll, és sokszor mutatja be ugyanazokat az áldozatokat, amelyek sohasem képesek bűnöket eltörölni. Ő ellenben, miután egyetlen áldozatot mutatott be a bűnökért, örökre az Isten jobbjára ült, és ott várja, hogy ellenségei zsámolyul vetessenek lába alá. Mert egyetlen áldozattal örökre tökéletessé tette a megszentelteket. De bizonyosságot tesz nekünk a Szentlélek is, mert ez után az ige után: „Ez az a szövetség, amelyet kötök velük ama napok múltán”, így szól az Úr: „Törvényemet szívükbe adom, és elméjükbe írom; bűneikről és gonoszságaikról pedig többé nem emlékezem meg.” Ahol pedig a bűnbocsánatról van szó, ott nincs többé bűnért bemutatott áldozat. (Zsid 10,11–18)

Kedves Testvérek!

Mindannyian megtapasztaltuk már a hiábavalóság érzését, és ebben a felületes impulzusokkal, információval teli korban ez az élettérzés egyre inkább rátelepszik az életünkre. Sokan csak bele-törődötten, üres tekintettel tudnak bólogatni, amikor A prédikátor könyvének soraival találkozunk: „Igen nagy hiábavalóság – mondja a Prédikátor –, igen nagy hiábavalóság! Minden hiábavalóság! Mi haszna van az embernek minden fáradozásából, ha fáradozik a nap alatt? [...] Minden dolog fárasztó, el sem tudja mondani az ember. Szemünk nem győz eleget nézni, fülünk nem tud eleget hallani.” (Préd 1,2–3,8) Borzasztó, ha céllal teremtett emberként belesüppedünk ebbe, és arra a következtetésre jutunk, mint Kosztolányi Dezső a *Fejtörő felnőtteknek* című versében:

„Nincs nála nagyobb jó,
mert ez a kincs.
Úgy hívják: élet.
Értelme nincs.”

Nagypénteken is szembesülnünk kell a hiábavalósággal, amikor megállunk Isten színe előtt, de nem mindegy, hogy ezt miben látjuk meg, és hogyan haladunk tovább. A mai igénk A zsidókhöz írt levélből a helyes irányba tereli a figyelmünket, és ha engedelmesen hallgatjuk, akkor az életünket is. Ez a levél annak idején a problémákban, várankozásban megfáradt hívő embereknek szólt. Most bennünket szeretne megszólítani az Úr az ő Lelke által, és bizony közülünk is sokan hasonló gondokkal küszködnek.

Értelmetlen, céltalan életünk mögött a saját bűnünk van.

Vannak, akik ki sem mozdulnak, leragadnak a tanítványok lélektelen állapotánál, és félelmükben bezárkózva élik életüket (Jn 20,19). Végzetes, ha valakin Jézus feltámadása után is a haláltól való félelem uralkodik (Zsid 2,15). Mások az emmausi tanítványokhoz hasonlóan szomorúan, egymással vitatkozva ballagnak életük útján, és kiábrándultan sóhajtoznak: „Pedig mi abban reménykedtünk, hogy...” (Lk 24,21) Eközben nem veszik észre, hogy Jézus él, ott van, és

nem a halála volt hiábavaló, hanem az ő gondolkodásuk az (Lk 24,25). Vannak, akik nagypénteken Jézust sajnálják, ahogyan az őt kísérő, jajveszékelő asszonyok tették. De Jézus válasza kijózanító volt akkor is, és most is az: „Jeruzsálem leányai, ne engem sirassatok, hanem magatokat és gyermekeiteket sirassátok...»” (Lk 23,28b) Magunk miatt kellene tehát sírnunk, de nem csak azért, mert az egész világ – és benne az életünk – hiábavaló. Könnyű megrekedni ebben az önsajnálatban. Azt kellene meglátnunk, hogy értelmetlen, céltalan életünk mögött a saját bűnünk van, hogy elszakadtunk Istentől, az Élet forrásától, hogy hátat fordítottunk neki, nem tördtünk vele.

Sokan ezt nem akarják belátni. Letagadják a bűnt, ha kell, az Isten létét is. Az ember létét persze nem akarják letagadni, de a valós állapotát minden bizonyíték, tapasztalat ellenére megpróbálják. Abból indulnak ki, hogy az ember van mindenek felett, és alapvetően jó. A rossz-

szat pedig el lehet kerülni emberi praktikákkal: megfelelő neveléssel, elengedéssel, kibeszéléssel stb. Tüneti kezelést kínálnak, amely sokszor fontos, de nem elegendő, mert a probléma gyökere érintetlen marad. Innen pedig észrevétle-

A vallásos ember ... ugyanabban a téves hitben ringatja nyugtalan lelkiismeretét.

nül tovább lehet csúszni veszélyes területekre. Bár ennek a humanizmusnak a képviselői tudományos köntösben tetszelegnek, mégis sokszor olyan vallásos technikákat alkalmaznak, javasolnak, amelyekkel az ember sátáni erők előtt tárja ki értelmét, szívét.

A vallásos ember ezzel szemben érzi a bűn kapcsán, hogy itt kell valamit tenni. Tisztában van azzal, hogy a bűn áldozatot követel, és ezt próbálja nagy erőfeszítéssel bemutatni. Csak közben azt nem veszi észre, amit a zsolttáros már jól tudott: „Hiszen senki sem válthatja meg magát, nem adhat magáért váltságdíjat Istennek. Mert olyan drága az élet váltsága, hogy végképp le kell tennie róla, még ha örökké élne is, és nem látná meg a sírgödrot. Pedig meglátja!” (Zsolt 49,8–11a) És közben ugyanabban a téves hitben ringatja nyugtalan lelkiismeretét, hogy ő jó, hogy meg tud felelni Istennek, és Isten ezért tartozik teljesíteni az ő kéréseit. Mintha az ember nem lenne végtelenül nyomorult és kiszolgáltatott helyzetben a bűnei miatt!

Pont erről a hiábavaló vallásos magatartásról olvashatunk alapigénkben is: „Minden pap naponként szolgálatba áll, és sokszor mutatja be ugyanazokat az áldozatokat, amelyek sohasem képesek bűnöket eltörölni.” Erre mondhatja valaki, hogy jó, de itt azért Isten parancsára bemutatott áldozatokról van szó. Ez igaz, hiszen a törvényben meg volt határozva pontosan, hogy mikor és milyen áldozatokat kellett bemutatni, és minden egyes reggel és este egy-egy bárányt fel kellett áldozni (2Móz 29,38–39). De mi volt ezeknek az áldozatoknak a célja? Pont A zsidókhöz írt levél 10. fejezetéből érthetjük ezt meg igazán: „De az áldozatok évről évre a bűnökre emlékeztetnek.” (Zsid 10,3) Amikor valaki vitte az Isten számára felnevelt bárányt, és a szeme előtt levágták, akkor annak az embernek szembesülnie kellett azzal, hogy az ő bűne miatt vérnek kell folynia, másnak kell meghalnia. Minden egyes ilyen áldozat előremutatott az Isten Bárányára, Jézusra (Jn 1,29), aki minden bűnünket magára vette, vére mindnyájunkért folyt, és kibékített az Atyával (Kol 1,20; 2Kor 5,18–19). Isten tehát egyszer és mindenkorra gondoskodott az áldozatra való bárányról (1Móz 22,8), és ezt az egyetlen utat adta a bűnbocsánatra.

A papok pedig még tovább folytatták az áldozatok bemutatását, azzal áltatva magukat, hogy Istennek tetsző szolgálatot végeznek. Csakhogy fáradságuk hiábavaló vesződés volt, és minden egyes felajánlással hitetlenségükről tettek bizonyosságot. Ahogyan a főpapok is azt gondolták, hogy Isten ügyét védik, amikor elhatározták, hogy megölik Jézust. A megdöbbenő mégis az, hogy az Úr ezeknek, a pozíciójukat féltő magas rangú embereknek a gonoszságát is felhasználta arra, hogy az ő szabadító munkáját végrehajtsa (ApCsel 4,27–28), és így prófétálhatott Jézus váltságáról Kajafás is anélkül, hogy tudta volna, mit tesz: „... jobb nektek, hogy egyetlen ember haljon meg a népért, semhogy az egész nép elveszen.»” (Jn 11,49b–50)

Ha így látjuk ezeknek a papoknak a helyzetét, akkor értjük meg, milyen nagy öröm volt, hogy „az Isten ígéje pedig terjedt, és nagyon megnövekedett a tanítványok száma Jeruzsálemben, sőt igen sok pap is engedelmeskedett a hitnek.” (ApCsel 6,7) Rangjuk ellenére sokan belátták hiábavaló bűnös állapotukat, és nem ragaszkodtak tovább az emberi elismeréshez, kiüresedett szokásokhoz, hanem hallgattak az Úr szavára, és hittel alávetették magukat neki. Az Úr pedig később egyértelművé tette, hogy „nincs többé bűnért bemutatott áldozat”. A rómaiak ugyanis 70-ben lerombolták a jeruzsálemi templomot, így már majdnem 2000 éve nem is lehet a bűnökért áldozatot bemutatni.

De hányan vannak most is, akik a maguk „templomában” próbálják végezni nap mint nap ezt a fáradságos, de teljesen hiábavaló „szolgálatot”. Megtérés nélkül szeretnének Istennek tetsző életet élni, és különféle pozíciókban, külsőségekben változatos módszerek szerint szolgálni az Úrnak, közben nem tesznek mást, mint haragot gyűjtenek maguknak a harag napjára (Róm 2,5). Hiszen Jézus személyes ismerete nélkül az ember szíve, értelmének, érzelmének, akarátának, egész énjének középpontja Istenrel szemben érzéketlen, kemény marad, ahogyan Jeremiásnál olvashatjuk: „Csalárdabb a szív mindennél, javíthatatlan; ki tudná kiismerni?!” (Jer 17,9). Ez megrendítő, de pont Jeremiásnál ígéri a szívek vizsgálója, az Úr, ahogyan ezt A zsidókhöz írt levél szerzője is idézi: „Eljön az az idő – így szól az ÚR –, amikor új szövetséget kötök Izráel és Júda házával. [...] ilyen lesz az a szövetség, amelyet Izráel házával fogok kötni, ha eljön az ideje – így szól az ÚR –: Törvényemet a belsejükbe helyezem, szívükbe írom be. Én Istenük leszek, ők pedig népem lesznek.” (Jer 31,31.33) Jézusban kapjuk meg ezt az új életet, gondolkodásmódot, nélküle minden marad a régiben, a hiábavalóságban.

Az Isten Fiának azonban ott a kereszten ezért kínhalált kellett hálnia. Ebbe pedig óhatatlanul beleütközünk. Vannak, akik azért dobják félre a keresztet, mert ez bolondság, mert tökéletesnek vélt, valójában megromlott értelmükkel nem tudják azt megérteni. Mások azért botránkoznak meg, mert az általuk elképzelt istenképbe nem fér bele mindez az Isten haragjáról, a kibékítés módjáról. De van egy harmadik lehetőség is (1Kor 1,18.22–24). Szembesülhetek azzal, hogy mindez az én bűneim miatt történt, és ha rám szakad ez a teher, leborulhatok Jézus előtt,

Jézus személyes ismerete nélkül az ember szíve ... Istenrel szemben érzéketlen.

Isten Jézus tökéletes áldozatáért tökéletesnek lát engem, ha őbenne vagyok.

és bizalommal fogadhatom el, hogy amit tett, az rám nézve is igaz. Jézus, az Isten Fia az ő gazdag, tartalmas életét, amelyben minden a helyén volt, minden az Atya időzítése szerint történt, az én szétszórt, hiábavaló életemért is odaadta. Magára vállalta mindazt a gonoszságot, aljasságot, amit én követtem el, és helyettem halt meg ott.

Ha ezt hiszem, megtapasztalom a bűneimből való szabadulást, annak a nagyszerű ígéretnek a beteljesedését, hogy „bűneikről és gonoszságaikról pedig többé nem emlékezem meg”. Nem kell már magamat marcangolnom megvallott bűneim miatt, hiába jön elő azokkal a sátán, mert Isten Jézus tökéletes áldozatáért tökéletesnek lát engem, ha őbenne vagyok. Ahogy hallhattuk az igénkben: „Mert egyetlen áldozattal örökre tökéletessé tette a megszentelteket.” Azt a szót, amelyet a tökéletessé szóval ad vissza az új fordítású Bibliánk, úgy is lehetne fordítani, hogy célhoz ér. Itt ugyanaz a szó szerepel aktív alakban, amit János evangéliumában úgy olvashatunk: „Elvégeztetett!” (Jn 19,30b) Az Úr az ő keresztye által juttat minket célhoz, és folyamatosan tisztít bennünket, azaz megszentel.

Nagypénteken Jézus keresztyére, az ő személyére, tette koncentrálnunk, de ahogy ez az ige erre is rámutat, nem lehet elmenni a mellett a kérdés mellett, hogy ez milyen hatással van az életünkre. Mert bár bűnért bemutatott áldozat nincsen már, de az ige sokszor beszél a hálaáldozatról. Az pedig mindig Jézusból fakad. Ha megfélemedezünk arról, hogy ő kicsoda, és mit tett értünk, akkor könnyen abba a hibába eshetünk, hogy olyan sokat akarunk szolgálni az Úrnak, és nap mint nap fáradozunk, kimerülünk hasztalan erőlködésünkben, és már csak panaszkodni, bosszankodni tudunk a másik ember miatt, ahogyan ezt tette Márta (Lk 10,39–42). Ahelyett, hogy leülnénk egy kicsit, és meghallgatnánk, hogy mi is az, amit az Úr szeretne cselekedni a mi életünkben, és mire indít minket.

Mert a mi Urunk nemcsak meghalt értünk, hanem feltámadt és él, és ha már megismertük, akkor feladattal is megbíz. Szeretné elérni azokat az embereket is, akik a környezetünkben élnek cél-

talan, hiábavaló életüket. Ahogy Pál is inti a korinthusiakat: „Vele együtt munkálkodva intünk is titeket; úgy éljete, mint akik nem hiába kapták az Isten kegyelmét.” (2Kor 6,1) A maga életéről pedig hálaadással állapítja meg: „De Isten

kegyelméből vagyok, ami vagyok, és hozzám való kegyelme nem lett hiábavaló, sőt többet fáradoztam, mint ők mindnyájan; de nem én, hanem az Istennek velem való kegyelme.” (1Kor 15,10)

Az Isten kegyelmének tehát van következménye az ember életében, és nagy baj van, ha ez elmarad. Bonhoeffer úgy beszél erről a *Követés* című könyvében, hogy az olcsó kegyelem ilyen, következmények nélküli, elvi rendszerként megjelenő kegyelem, amely egyházunk halálos ellensége. Így ír: „Az olcsó kegyelem követés nélküli, kereszt nélküli kegyelem, az emberré lett Jézus Krisztus nélküli kegyelem.”¹ De beszél a drága kegyelemről is: „Drága, mert követésre hív, kegyelem, mert *Jézus Krisztus* követésére hív; drága, mert az ember életébe kerül; kegyelem, mert csak így ajándékoz életet; drága, mert elveti a bűnt, kegyelem, mert megigazítja

1 Dietrich Bonhoeffer: *Követés*. Luther Kiadó, Budapest, 2007. 25. o.

a bűnöst. A kegyelem mindenekelőtt azért drága, mert Istennek került sokba, Istennek Fia életébe került – *áron vétettetek meg* –; és nekünk nem lehet olcsó, ami Istennek drága. Mindezenekelőtt azért kegyelem, mert Istennek nem volt túl drága a Fia a mi életünkért, hanem odaadta őt értünk. A drága kegyelem: Isten emberré létele.² Itt utal Péter apostol első levelére: „... tudván, hogy nem veszendő dolgokon, ezüstön vagy aranyon váltattatok meg atyáitoktól örökölt hiábavaló életmódotokból, hanem drága véren, a hibátlan és szeplőtelen Báránynak, Krisztusnak a vérén.” (1Pt 1,18–19)

Ezért a drága kegyelemért szabadulhatunk a hiábavalóságból, és élhetünk egy minőségében más életet, ahogy Pál írja a római levélben: „Az Isten irgalmára kérek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,1–2)
Adjunk ezért hálát!

2 i. m. 25. o.

Kiadói közlemények

Kérjük a kedves Olvasókat, hogy személyi jövedelemadójuk 1%-át ajánlják fel az Ordass Lajos Alapítványnak, és erre a lehetőségre hívják fel rokonaik, ismerőseik figyelmét is. Adószámunk: **18141212-1-42**

Kísérjék figyelemmel Alapítványunk honlapját, ahol számos érdekes írás és dokumentum mellett elkezdtük a Keresztyén Igazság régi számainak is közzétenni. Kiemelt célunk, hogy német és angol nyelven is hozzáférhetővé tegyük Ordass Lajos munkásságát, és más egyháztörténeti témájú írásokat. Hívják fel egyházunk múltja iránt érdeklődő külföldi ismerőseik figyelmét is honlapunkra: **www.ordass.hu**

Februárban postáztuk a 2014-es előfizetésről szóló leveleinket az esetleges elmaradásokkal. Kérjük és várjuk az olvasók befizetéseit és adományait, hogy szolgáltatunkat zökkenőmentesen végezhessük.

Mi szükséges az egyház egységéhez? A marburgi kollokvium aktualitása I.

Előadás a 2014. évi Luther-konferencián
Révfülp, 2014. február 1.

Tempora mutantur (Előszó)

Változnak az idők! Ennek jele az is, hogy akik néhány évvel ezelőtt még sanda oldalpillantásokkal méregettek, amikor arról beszéltem és írtam, hogy a földi egyház megosztottsága bűn és bűn-következmény, és Krisztus főpapi imájából következik, hogy törekednünk kell az egyház látható egységének helyreállítására, most hirtelen az egység szorgalmazói lettek, és ma azért tekintenek rám gyanakodva, mert nem osztom Ferenc pápa iránti lelkesedésüket. Vagyis akik annak idején azt vetették a szememre, hogy az ökumené híve vagyok, és ezen belül is a római katolikus egyházzal való egyházi közösség helyreállítását szorgalmazom, most azért fejezik ki nemtetszésüket, mert rendre kritikával illetem Ferenc pápa szerintem elvtelen, népszerűségahajászó megnyilvánulásait, és azt a véleményemet sem rejtem véka alá, hogy inkább tekintem ellenpáának, mint páának.

Változnak az idők! A németországi, azaz lutheri reformáció és a svájci reformátorok követői a XVI. században esküdt ellenségek voltak. A svájciak duplopápistáknak nevezték a lutherieket, amiért az úrvacsorában kitarítottak Krisztus testének valóságos jelenléte mellett. A lutheriek eretneknek bélyegezték a svájciakat, és a *Formula concordiae* című hitvallási iratban tételesen elítélték és elvetették az úrvacsoráról vallott nézeteiket. Egy XVI. századi magyar evangélikus papszentelési liturgia tanúsága szerint pedig a svájciakat hitbéli eleink súlyosabb teológiai váddal illették, mint a pápát és Mohamedet. A fölszentelést kérő jelölttől ugyanis a püspök ezt kérdezte: „Elítéled-e a pápa és Mohamed tévelygéseit, valamint a szakramentáriusok káromlásait?” Szakramentáriusoknak abban az időben a reformátusokat nevezték.

Változnak az idők, mert azóta Németországban a lutheri reformációt követő egyház nagyobbik része az uralkodói kényszernek engedve unióra lépett a reformátusokkal, és a kezdetben kényszernek tekintett házasság mára boldog szerelmi házassággá vált. Ennek nyomán hazánkban is mindkét egyházban vannak, akik a német példát szeretnék követni, és a reformáció két történelmi egyházának az unióját szorgalmazzák. Aki látta, az tudja, hogy a 2017-ben esedékes jubileumra való felkészülést megnyitó evangélikus televíziós műsorban evangélikus értelmiségiek nyíltan hangot adtak annak az elvárásuknak, hogy a két egyház zsinatának 2017-re tervezett közös ünnepi ülésén ki kellene mondani a két egyház unióját. Hangot adtak annak a véle-

ményüknek is, hogy ennek ma már nincsenek teológiai akadályai. Többek között ennek az állításnak a valóságtartalmát kívánom mai előadásomban vizsgálat tárgyává tenni.

Tempora mutantur – az idők változnak, de „Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz.” (Zsid 13,8)

Mi szükséges az egyház egységéhez?

Az előadás címében szereplő kérdést nyílt utalásnak is értelmezhetjük az ágostai hitvallás egyházzal szóló hetedik cikkére, ahol ezt olvassuk: „Tanítják továbbá, hogy az egy szent egyház minden időben megmarad. Az egyház pedig a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki. Az egyház valódi egységéhez elegendő egyetérteni az evangélium tanításában és a szentségek kiszolgáltatásában. De nem szükséges, hogy mindenütt hasonlóak legyenek az emberi hagyományok, vagyis az emberek által megállapított vallási szokások és szertartások; amint Pál mondja: egy a hit, egy a keresztség, egy az Istene és Atyja mindenknek stb.” (Ef 4,5–6)

Ez nem Luther, hanem Melancthon megfogalmazása, de mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha az egyház egységéről beszélünk. „Az egyház pedig a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki” – mit takar valójában ez a mondat, és mi az az idegen tartalom, amit – mintegy takaró alatt – próbál többek között a reformátusok és evangélikusok egyházi közösségét szorgalmazó, idén negyvenesztendőös leuenbergi konkordia e mondatot idézve elrejtteni?

Mit jelent tisztán tanítani az evangéliumot?

Mit jelent tisztán tanítani az evangéliumot? Mit jelent az evangélium tanításában való egyetértés? Nyilván többet jelent annál, mint amit a leuenbergi konkordia így fogalmaz: „Az evangéliumról számunkra alapvetően az apostolok és próféták ígéje tanúskodik az ó- és újszövetségi Szentírásban. Az egyháznak az a feladata, hogy az evangéliumot továbbadja az élő igehirdetés, a személyes lelkigondozás, valamint a keresztség és az úrvacsora által. Az igehirdetésben, a keresztségben és az úrvacsorában Jézus Krisztus van jelen a Szentlélek által.” (II/2/13)

Hogyan érthetünk egyet abban, amiről nem is tisztáztuk, hogy egyáltalán mit jelent? Mert mi is az evangélium? A leuenbergi konkordia erre nem ad felelet, hanem beéri azzal, hogy az evangélium forrásaként a prófétáknak és az apostoloknak az Ó- és Újszövetségben megtalálható tanúságtételét jelöli meg. Olyan ez, mintha arra a kérdésre, hogy mi a Szentírás, valaki azt felelné, hogy a Szentírás a polcon található.

De vajon véletlen-e a leuenbergi konkordiának az evangélium meghatározásától való tartózkodása? Bizonyára nem. Hiszen ha megkísérelné meghatározni, rögtön kiderülne, hogy a reformáció két egyháza között az evangélium mibenlétét illetően nincs egyetértés. (Csak zárójelben jegyzem meg: lehet, hogy a két egyház egyikén belül sincs egyetértés ebben a döntő kérdésben. Hogyan érthetnének akkor egymással egyet?) Ezért kevés az üdvösséghez, ha egyetértünk abban, hogy az evangélium az, amit az egyháznak hirdetni kell.

Mi tehát az evangélium? Luther számára egyértelmű, hogy a válasz 1Kor 1,18-ban keresendő. A jelenleg használatos fordítás szerint Pál itt ezt írja: „Mert a keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje.” Ez a fordítás azonban nem korrekt, mert az eredeti görög szövegben „a keresztről szóló beszéd” helyén a *logosz tu sztauru* áll, ami birtokos szerkezet, és így kellene fordítani: a kereszt igéje. Ez pedig Luther felismerése szerint nem a keresztről szóló igét jelenti, hanem a keresztben kifejezést nyerő igét. Mai szóval úgy fogalmazhatnánk, hogy Luther felismerése szerint Isten a kereszt

nyelvén beszél hozzánk. Ezért hangzik ez a beszéd bolondságnak azoknak, akik elvesznek, és ezért Isten ereje – szó szerint *dünamisz theu* – azok számára, akik üdvözülnek.

Isten a kereszt nyelvén beszél hozzánk.

Az evangéliumot hirdető egyháznak tehát nem elég a keresztről beszélnie, mert akkor – miént Pál az előző versben utal erre a lehetőségre – a Krisztus keresztje elveszíti erejét. Más szóval hatástalan lesz. Ha az egyház csak a keresztről tud beszélni evangéliumhirdetés címén, akkor az egyház szava hatástalan beszéd. Az egyháznak azonban a kereszt nyelvén kell beszélnie, és ez egész mást jelent! Ha az egyház a kereszt nyelvén beszél, akkor szava által és szava nyomán ma is Isten *dünamisza* fog megnyilvánulni. Mint ahogy az apostoli korban is így volt. És bizonyos így lenne ma is. A baj csak az, hogy az egyház nemcsak hogy nem beszél, de már régóta nem is érti a kereszt nyelvét. A XI. században ezért Canterburyi Szent Anzelm a jog nyelvén próbálta interpretálni az egyház tanításából szinte teljesen kiszorult evangéliumot, de ezzel az evangélium elveszítette erejét. A kereszt nyelvét szintén nem értő skolasztika ezután a filozófia nyelvével próbálkozott, ami tovább rontott a helyzeten. A XVI. században Luther az egyházra hallgató felét megpróbálta újra megtanítani a kereszt nyelvére, de az eredmény sajnos nem bizonyult tartósnak. A racionalizmus hatására a lutheri reformációt követő egyházak is nyelvet váltottak, és úgy tűnik, hogy ma is az evangélium hirdetésének egy új adekvát nyelvét keresik, ahelyett, hogy ismét megtanulnának a kereszt nyelvén beszélni.

De mit is jelent a kereszt nyelvén való beszéd? Az első korinthusi levél bevezetőjében már Pál is azok ellen érvel, akik a kereszt nyelvét elhagyva a filozófia nyelvén akarták interpretálni az evangéliumot. Nekik írja a 20. versből: „Hol a bölcs? [az eredetiben filozófus] Hol az írástudó? Hol e világ vitázója? Nem tette-e bolondsággá Isten a világ bölcsességét? Mivel tehát a világ a saját bölcsessége útján nem ismerte meg Istent a maga bölcsességében, tetszett Istennek, hogy az igehirdetés bolondsága által üdvözítse a hívőket. És miközben a zsidók jelt kívánnak, a görögök pedig bölcsességet keresnek, mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak ugyan megütközés, a pogányoknak pedig bolondság, de maguknak az elhívottaknak, zsidóknak és görögöknek egyaránt, az Isten ereje és az Isten bölcsessége. Mert az Isten »bolondsága« bölcsőbb az emberek bölcsességénél, és az Isten »erőtlensége« erősebb az emberek erejénél.” (1Kor 1,20–25)

Luther jól érti, hogy Pál itt nem az igehirdetésről és a megfeszített Krisztus prédikálásáról beszél, ennél jóval többről van szó. Ez a több abban a mondatban érhető tetten, hogy „... az Isten »bolondsága« bölcsőbb az emberek bölcsességénél, és az Isten »erőtlensége« erősebb az emberek erejénél.” Ez ugyanis a kereszt nyelve.

Isten úgy mutatja meg bölcsességét a világnak, hogy a világ szemében a legnagyobb bolondságot viszi véghez: Fiát, az egy igaz ártatlant a bűnösök kezére adja, és hagyja, hogy megalázzák, kigúnyolják, és a legbrutálisabb módon megöljék. Mindezt annak reményében, hogy ezzel megnyeri, megtérésre bírja és megmenti a bűnösöket. A világ szemszögéből ennél ostobább dolgot kitalálni sem lehet a bűnösök megmentésére.

Isten úgy mutatja meg erejét, hogy elrejtí, nem használja. Hát lehet így erőt megmutatni? Nem Isten gyengeségének a jele az, amit nagypénteken tesz: tétlenül nézi, hogy az igazat megalázzák, kigúnyolják és megöljék...? Hol ebben az erő? Mégis ez az erőtlenségnek tűnő tétlenség az egyetlen erő, ami megtöri a sátán hatalmát jelentő ördögi kört: a bűn bűnnel, s lehetőleg még nagyobb bűnnel való orvoslásának pokoli láncolatát.

Másrészt Krisztus mindent eltűró és elszenvedő erőtlenségében mutatkozik meg a valóban igaznak az ereje: semmit nem tesz a maga igazának megvédésére és bizonyítására, hanem ezt egészen Istenre bízta, még akkor is, ha ott és akkor Isten semmit sem tesz annak érdekében, hogy Krisztus igazságát és ártatlanságát bírái és ellenségei előtt nyilvánvalóvá tegye. Nem küldi el Illést, és ő maga sem lép közbe, hanem engedi, hogy meghaljon és ezzel igazsága látszólag végleg elveszzen. De Jézus ennek ellenére hű marad Istenhez, nem vádolja igazságtalansággal, nem lázad fel, és ezzel a sátán ördögi köre helyett egy új kört nyit: az Isten hűségének, segítségének, szeretetének tapasztalása híján is Istenre hagyatkozó és Istenre váró bizalom igazságának körét. Aki megérti a kereszt nyelvét, és csatlakozik ehhez a körhöz, az lemond arról, hogy bármit is tegyen a maga igazságának megvédésére vagy bizonyítására, mert ezt egyedül Istenre hagyja, tudva, hogy igazsága Istennél van, és ha Isten most tétlennel mutatkozik is, a neki tetsző időben ki fogja azt nyilvánítani.

De Isten már ószövetségi népével is a kereszt nyelvén beszélt. Akár az egyiptomi, akár a babiloni fogságra gondolunk, azt látjuk, hogy Isten látszólag elhagyja népét, sőt ellenségévé lesz, kitölti népén haragját, és ítéletet tart fölötte, amiben a nép úgy érzi, hogy elpusztul, de az ítéletből mégis őket vezeti ki Isten győztesen és megtisztulva, míg ellenségeik odavesznek.

Ez nem a reklám helye, de szeretettel ajánlom mindenki figyelmébe Tubán József tavaly megjelent *Az evangéliumot tisztán tanítják* című könyvét, amelyben a kereszt nyelve kifejezést ugyan nem használja, de jól mutatja be Luther teológiai látásmódjának, a *theologia crucis*nak az ószövetségi történetekben való megalapozottságát.

Tempora mutantur – változnak az idők –, de Isten nem változik, hanem mindenkor a kereszt nyelvén szól az emberhez. A Krisztus keresztje nem mágikus eszköz, ami által Isten változtatna a bűnös világ és a bűnös ember iránti szándékán. Ellenkezőleg, Isten indulata nem változik. A keresztben mindenek előtt pont azt nyilatkoztatja ki, hogy a bűn miatti haragja változatlan és kiengesztelhetetlen. De a keresztben kinyilatkoztatja azt is, hogy a bűnösök iránt tanúsított mentő szeretete is változatlan. Ezért a Krisztus keresztje által oltalmat biztosít számukra haragjával szemben, hogy megtérhessenek, hogy ez alatt az oltalom alatt, – a régi atyák terminológi-

Isten úgy mutatja meg bölcsességét a világnak, hogy a világ szemében a legnagyobb bolondságot viszi véghez.

ájával – Krisztus sebeiben elrejtve, Szentlelkével napról napra újjáteremtse őket, hogy a harag kikerülhetetlenül beköszöntő napján megmenekülhessenek.

De addig is, a mindennap folyamatban lévő megtisztításunk és megszentelésünk során is Isten a keresztnél beszél hozzánk, bűnösökhöz: ezért fontos, hogy a Krisztus keresztyéjére nézve megtanuljuk megérteni Isten nyelvét. Mert ha nem értjük a keresztnél, akkor elfutunk a keresztnél elől, amivel Isten életünk során mint a megtisztítás és a megszentelés eszköze-

vel akar meglátogatni bennünket. Vagy ha elfutni nem tudunk, akkor harcolunk a keresztnél, és minden erőnkkel elhárítani igyekszünk, mert – nem értve a keresztnél – nem értjük, hogy Isten éppen így akar az eljövendő ha-

Ha nem értjük a keresztnél, akkor elfutunk a keresztnél elől.

ragtól megmenteni és az országában való el nem múlt életre fölkészíteni bennünket.

Az evangéliumot tisztán tanítani és az evangélium hirdetésében egyetértésre jutni tehát csak akkor lehet, ha mindegyik egyház előbb újra megéri, mit jelent a *logosz tu sztauru* és megtanul a keresztnél beszélni.

De lépünk tovább, és vizsgáljuk meg, hogy mit jelent a szentségek helyes kiszolgáltatása! Akik úgy gondolják, hogy ez csak a szentség kiszolgáltatásának módjára vonatkozik, nevezetesen arra, hogy mindkét színt ki kell szolgáltatni, joggal mondhatják, hogy reformátusok és evangélikusok között ebben nincs semmi vita. Mert hogy a reformátusok kovászos kenyeret használnak, mi pedig kovásztalan ostyát, az a lényegét nem érinti. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ha ez annyira mellékes kérdés, akkor nem értem, hogy az evangélikus istentiszteleten úrvacsorát kérő reformátusok miért várják el és miért igénylik, hogy – csak nekik – kovászos kenyeret is konszekráljunk? A református istentiszteleten úrvacsorázó evangélikusoknak még véletlenül sem jut eszükbe, hogy letérdeljenek, és igényeljék, hogy csak nekik ostyát nyújtson a lelkész. Valószínűleg nem is tenné meg.)

De komolyra fordítva a szót, elég *Az ágostai hitvallás apológiáját* felütnünk ahhoz, hogy megbizonyosodjunk, Melancthon sem csupán a kiszolgáltatás módjára gondolt, amikor azt írta, hogy „Az egyház pedig a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.” Szükséges egyetérteni a szentség mibenlétében is.

Aki persze felületesen olvassa a leuenbergi konkordiát, könnyen juthat arra a következtetésre, hogy reformátusok és evangélikusok között mára ez is megoldódott. Hiszen a leuenbergi konkordia II/15/b pontja így fogalmaz: „Az úrvacsorában a feltámadott Jézus Krisztus mindenkiért feláldozott testében és vérében önmagát adja nekünk az ígért igéje által, a kenyér és a bor színe alatt. Ezáltal adja nekünk a bűnbocsánatot, és felszabadít minket a hitben való új életre. Újra megtapasztalhatjuk, hogy testének tagjai vagyunk. Erőt ad nekünk embertársaink szolgálatához.”

Mi bajom lehet ezzel a szöveggel, hacsak nem kákán akarok csomót keresni? Hogy megértjük, hadd tegyem ide a 13. pontból korábban már idézett mondatot: „Az ígehirdetésben, a keresztségben és az úrvacsorában Jézus Krisztus van jelen a Szentlélek által.” Itt van az ügyesen és finoman becsempészett kálvinizmus: „... Jézus Krisztus van jelen a Szentlélek által.” Tehát

nem valóságos teste és vére által, hanem a Szentlélek által. Úgy, ahogy mindenhol jelen van, ahol ketten-hárman az ő nevében jönnek össze. A Szentírás tanúsága szerint és következésképpen a lutheri teológia szerint azonban az úrvacsorában Krisztus nemcsak olyan módon van jelen, amilyen módon bárhol jelen lehet, ha hittel szólítják meg, hanem egészen speciális módon: a valóságos testét kenyérként, a valóságos vérét italként adja nekünk.

Arra a kérdésre, hogy az eucharishtiában hol a Krisztus teste és vére, Luther határozottan a kenyérré és a borra mutat: a kenyér a Krisztus valóságos teste, a bor a valóságos vére. És ahol a valóságos teste valóságosan jelen van, ott maga Krisztus is valóságosan jelen van, mert – miként a huszitáknak adott válaszában írja – Krisztus soha nem választható el a testétől. Ahol a teste jelen van, ott neki magának is jelen kell lennie. Ebből Luther élete végéig egy jottányit sem engedett, bármilyen nagy nyomás is nehezedett rá, hogy a reformáció svájci ágával kompromisszumot kössön. Ilyen nyomás alatt ment el Luther 1529-ben a marburgi kollokviumra is, hogy a Zwingli által vezetett svájci küldöttséggel a megegyezést és az egyházi közösség megvalósítását keresse.

Nem legenda, hogy amikor Luther Marburgban leült a tárgyalóasztalhoz, csupa nagy betűvel a vastag fából készült asztallap mindig szeme előtt levő élébe véste azt, amiből semmilyen körülmények között sem engedhet: EZ AZ ÉN TESTEM, EZ AZ ÉN VÉREM. És bármilyen nagy volt is a nyomás, Luther úgy kelt fel az asztaltól, hogy ebből valóban nem engedett, és távozóban éppen emiatt tette azt a megjegyzést, hogy „más lélek lakik bennünk, mint bennetek.”

(folytatjuk)

Krisztus nemcsak olyan módon *van jelen, amilyen módon bárhol jelen lehet, ha hittel szólítják meg.*

Pétursson passióénekeiből választott részlettel kívánunk minden Olvasónknak Isten áldotta böjti időszakot, és Krisztus megváltó halála és győzelmes feltámadása nyomán ébredő és erősödő hitet!

Isten ezt a földi testet
Templomává avatta,
Amikor megkereszteltek,
Akkor Szentlelkét adta.
De az én bűnös életem
Keresztezte terveit,
Mert e világot szerettem,
És annak gyönyöreit.

Testünk megrongált templomát
Ha a bűn tönkretette,
Még a legtüzesebb imák
Sem állíthatják helyre,
Sem háromnapos böjtölés,
Amint azt sokan hiszik,
Csak a megváltó szenvedés
– A szívem ebben bízik.

(részlet Pétursson 38. passióénekéből)

A reformáció nyelve: hitváltók és hitvédők

A nyelvi esemény (*Sprachereignis, language-event*) kulcsszó Gerhard Ebeling (1912–2001) híres Luther-előadásaihoz kapcsolódik.¹ Ezek tették 1962/63-ban ezt a terminust népszerűvé a történeti teológiában, úgyhogy utóbb a kulcsszó használata kiterjedt az egész reformációkutatásra.²

Ebeling a nyelvi eseményként való megközelítést dinamikus alternatívaként kínálja a statikusabb dogmatikai vagy felekezeti nézőpontok helyett:

„Luther gondolkodásmódját vizsgálva legyünk nyitottak arra is, hogy Lutherrel mint nyelvi eseménnyel találkozunk, hiszen ő maga sem tett egyebet, mint hogy igyekezett az igét szóhoz juttatni (*das rechte Zur-Sprache-Bringen des Wortes*)”
– szólítja fel hallgatóit/olvasóit a bevezető előadás végén.³ A nyelv és a teológia alapvető összefüggéséről Ebeling ezután magát a reformátort idézi, aki 1524-es oktatási programjában így ír:

„Amint az evangélium a Szentlélek által jött és jön el napra nap, a nyelv által jött el és gyarapodott, így általa is kell megtartatnia. [...] Amilyen kedves tehát nekünk az evangélium, akkora erővel kell kitanunk a nyelv mellett. [...] Bizony, ahol hibát vétünk, és (amitől Isten óvjon) nem figyelünk a nyelvekre, ott nem csupán az evangéliumot veszítjük el, hanem végül oda jutunk, hogy sem latinul, sem németül nem tudunk már helyesen beszélni vagy írni.”⁴

Röviden összefoglalva: a reformációt a következő, elsősorban németországi (de hazai forrásanyagban is ellenőrizhető) tapasztalatok miatt szerencsés nyelvi eseményként vizsgálni:

- 1 Az Ebeling-mű magyar kiadásának lektoraként magam is felelős vagyok, hogy a fordításban a kérdéses kulcsszó sajnós „nyelvi jelenség”-ként fordul elő. A hermeneutika területén hasonló értelemben találkozni a magyar „szóesemény” (vö. *Wortgeschehen, word-event*) terminussal is. Az alábbiakban rövidítve idézett forráskiadások: ETE = *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*, ed. BUNYITAY Vince et alii, 1–5, Budapest, 1902–1912; RMKT 16. = *Régi Magyar Költők Tára*, 2–8. kötet: XVI. századbeli költők művei, 1–7, szerk. SZILÁDY Áron – DÉZSI Lajos, Budapest, 1880–1930; SZERÉMI = SZERÉMI György, *Magyarország romlásáról*, ford. ERDÉLYI László – JUHÁSZ László, kiad. SZÉKELY György, Budapest, 1961 (*Monumenta Hungarica*, 5).
- 2 A lutheri gondolkodás nyelvi megközelítése: BEUTEL, Albrecht, *In dem Anfang war das Wort: Studien zu Luthers Sprachverständnis* [1991], Studienausgabe, Tübingen, 2006 (*Hermeneutische Untersuchungen zur Theologie*, 27); RINGLEBEN, Joachim, *Gott im Wort. Luthers Theologie von der Sprache her*, Tübingen, 2010 (*Hermeneutische Untersuchungen zur Theologie*, 57).
- 3 EBELING, Gerhard, *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*, Budapest, 1997 (*Magyar Luther Könyvek*, 6), 17. A probléma magyar nyelvű irodalmának felsorolása valószínűleg teljessé tehető a következő utalással: SABEAN, David Warren, *Az egység szent köteléke. A közösség egy tizenhárom éves boszorkány szemében (1683)*, in: *Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben*, szerk. VÁRI András, Budapest, 1988, 156–191.
- 4 *An die Ratsherren aller Städte deutschen Lands*. WA 15,(9) 27–53, 37–38; *D. Luther Márton Művei*, 1–6, szerk. MASZNYIK Endre, Budapest–Pozsony, 1904–1917, 4, 157–187, 169–170; EBELING 1997, 20.

- a reformátori tetteket (a szerzetesi fogadalom, a cölibátus, a böjt megtörése; épületek, javadalmak elfoglalása; újítás a szertartásokban és az egyházközség szervezetében stb.) rendszerint reformátori igehirdetés előzi meg (szóban vagy írásban);
- a reformáció mint ún. evangéliumi mozgalom kifejleszti a maga zsargonját, egy új egyházi nyelvet, melynek használata identifikációs eszközként is szolgál;
- a reformáció eszméinek terjedése tiszteli a nyelvterületek határait;
- a források közvetítette információink elválaszthatatlanok attól a nyelvi közegtől, melyben fennmaradtak.⁵

Természetesen az összes korai nyelvi megnyilvánulás latinul, illetve németül maradt fenn, hisz a magyar nyelvhatár átlépése forrásainkban Batizi András és Dévai Máttyás reformátori működéséhez fűzhető.

Mind a német, mind a magyar reformáció kutatásában közismert és közhelyszerűen ismételt tétel, hogy a reformátori gondolatok anyanyelvi megfogalmazásban és a nyomtatás médiума révén milyen elementáris hatást gyakoroltak a társadalomra. Ezen összetevők egyike sem volt vadonatúj, de egymással találkozáig addig nem látott erőket szabadítottak fel. A nyelvi esemény dimenzióit ma az egyes szövegek utánnomlásait számba vevő bibliográfiákkal tudjuk föl-mérni, de a kortársak vajon tudatában voltak-e ezeknek a folyamatoknak? Az egyik hazai fősze-replő, Heltai Gáspár minden bizonnyal, mert *Háló* című művében az 1538-as segesvári hitvitá-ról szólva ilyen költői, egyben a szóesemény viharos megnyilvánulásait pontosan rögzítő meta-forát alkalmazott: „Akkoron kedig tiltul [erre-arra] villamni kezde, mind Magyarországba, mind Erdélben az Úristennek Igéje.”⁶

A reformáció terjedéséről azért tudunk nagyon korai időkből, mert sokan feljelentették a terjesztőket. Az 1520-as években megindult vizsgálatok jegyzőkönyvei minden ismert esetben azt mondják, hogy valakinek a tájékoztatása alapján tudnak a kárhozottat jelenségekről. A feljelen-tők ilyen módon igen fontos szerepet kaptak. Emellett nagy szolgálatot tettek a mai tudomány-nak. A jelentéseik nyomán készült vizsgálati jegyzőkönyvek felbecsülhetetlen értékű források. A feljelentők személye viszont homályban maradt.

A nyomozás jegyzőkönyvei tartalmazznak az eretnecség terjesztéséről szóló és a terjesztést cá-foló vallomásokat. Sok esetben apró tényekről tájékoztatnak. A soproni nyomozásban például arról, hogy egy kocsmában azok, akik tudnak olvasni, lutheri írásokat olvastak fel, a többiek pe-dig hallgatták.

Nem csoda, ha voltak, akik nem az új hitet karolták fel, hanem a régít féltették. A reformáció befogadásának folyamata dinamikus, vitáktól hangos volt. Nem az történt ugyanis, hogy az egy-

5 A reformáció nyelvi közegéről összefoglalóan: MOELLER, Bernd, Was wurde in der Frühzeit der Reformation in den deutschen Städten gepredigt? *Archiv für Reformationsgeschichte* 75 (1984) 176–193 = in: uő, *Luther-Rezeption. Kirchenhistorische Aufsätze zur Reformationsgeschichte*, Hg. Johannes SCHILLING, Göttingen, 2001, 91–107; MOELLER, Bernd – STACKMANN, Karl, *Städtische Predigt in der Frühzeit der Reformation: eine Untersuchung deutscher Flugschriften der Jahre 1522 bis 1529*, Göttingen, 1996 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse, 220).

6 *Háló: válogatás Heltai Gáspár műveiből*, szerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, 1979 (Magyar tollzó), 130.

szerű laikusok meghallgattak egy evangéliumi prédikációt, vagy meghallgatták egy evangéliumi szellemű szöveg felolvasását, majd habozás nélkül elfogadták a hallottakat. A reformáció befo-gadásának lényege marad rejtve, ha elfeledkezünk azokról, akik elzárkóztak tőle. Akkor úgy tű-nik, mintha egyes egyszerű laikusok, Magyarországon mind többen, gondolkodás nélkül, esetleg a gondolkodásra képtelenül váltak volna a reformáció áldozatává. A feljelentők, a hitvédők léte arról tanúskodik, hogy a reformáció követőinek volt választási, döntési lehetősége akkor, ami-kor hitelt adtak az új tanok hirdetőinek. A régi hit melletti kitartás felértékeli az új hitet válasz-tók tudatos döntésének jelentőségét.⁷

A reformátori tanítást elutasító oldal nyelve a vizsgált időszakban jóval több adattal doku-mentálható, egyben jóval több sztereotípiát is alkalmaz, mint az evangéliumi mozgalom nyel-ve. A reformációról írott esszéjében Péter Katalin felhívta a figyelmet egy megfigyelésre, mely megéri a tüzetesebb vizsgálatot. 1514-ben Bakócz Tamás konkolynak (*zizania*) bélyegezte a keresztesek eszméit, ez a minősítés viszont hiányzik a Luther-ellenes szövegekből, melyek – egyéb megbélyegző főnevek használata mellett – szívesebben éltek a szakadárok, szekta, eret-nekség terminusokkal.⁸ A különbség a fogalmakban nyilvánvaló: a skizmatikus, a szektárius, a heretikus elszakad, leválik Krisztus testéről, kívül reked az anyaszentegyházon, külső ellenség-nek minősül, mint a kor és a régió legjelentősebb eretnekei, a husziták. Ezzel szemben a kon-koly gyomnövény, a gabona közé vegyül, úgyhogy már a jézusi példázat is lebeszél az irtásá-ról: „... amíg a konkolyt szednétek, kiszagatnátok vele együtt a búzát is.«” (Mt 13,29) A kon-kolyt hintő tévtanítók ezért a földi időben, szemmel látható ismertetőjelek alapján nem különít-hetőek el az egyház igazi fiaitól, belül bomlasztanak. Ebből egyértelmű, hogy míg Bakócz prí-más a tévelygő keresztes prédikátorokat belül tudta a maga egyházán, addig X. Leó átokbullá-jának hazai kihirdetése óta (1521) a lutheri eretnekek a huszitákhoz hasonlóan nem tartoztak az egyház testéhez.

Hogy az ellenlábások az 1519-es lipcsei vita óta közös nevezőre hozták a cseh huszitákat és a szász lutheránusokat, annak nyilvánvaló politikai okai és propagandisztikus céljai voltak, s az átokbulla közzététele után ezt már különösebben indokolniuk sem kellett. Mégis van va-lami mélyebb magyarázata annak a furcsa jelenségnek, ahogy a korai reformáció tanításának „reménytelen zűrzavara”⁹ a bírálók szemében annyira egységes rendszert képez, hogy egyet-len személyhez kötik, egyetlen jelzővel tudják le: lutheránus. A hitvédők tábora, melynek ítéle-te Dorothea Wendebourg híres tézise szerint a reformációt reformációvá tette,¹⁰ tisztában volt vele, hogy az „új hit” alapjaiban tagadja a rendszert, még ha a tanítás egyes elemeiben nincs

7 Péter Katalin, *A reformáció: kényszer vagy választás?* Budapest, 2004 (Európai iskola), 70–74.

8 PÉTER 2004, 48, 62.

9 Péter Katalin, *Die Reformation in Ungarn*, in: *European Intellectual Trends and Hungary*, ed. Ferenc GLATZ, Bu-dapest, 1990, 39–52 (Etudes Historiques Hongroises, 4), 40 = *A reformáció Magyarországon*, in: uő, *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*, Budapest, 1995 (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai, 8), 15–30, 17. Az eredetiben „ein heilloser Durcheinander”.

10 WENDEBOURG, Dorothea, *Die Einheit der Reformation als historisches Problem*, in: HAMM, Berndt – MOELLER, Bernd – WENDEBOURG, Dorothea, *Reformationstheorien. Ein kirchenhistorischer Disput über Einheit und Vielfalt der Reformation*, Göttingen, 1995, 31–51, 34–35.

is sok újdonság. A reformációnak az a kategorikus igénye viszont, hogy megkülönböztesse a dolgokat – az isteni és az emberi jogot, a törvényt és az evangéliumot, a hitet és a szeretetet, Krisztus országát és a világ birodalmát stb.¹¹ – veszélyesebb teszi minden spiritualista vagy humanista egyházkritikánál.

Hogy a hitvédők nyelvéből ha nem is kimerítő válogatást, de legalább reprezentatív mintát nyújthassak, *A reformáció nyelve* című könyvem Függelékének 4. táblázatában tematikusan csoportosítottam hét (mind tanításban, mind időben és térben) meglehetősen nagy területet lefedő eretneknyomozás, illetve beszámoló adatait.¹² Az adatfelvétel szándékosan mutat nagy szórást: az ország összes nagy történelmi tájegységére és a hazai reformáció első két évtizedére terjed ki. Míg a szövegek szerzői között a különböző funkciójú és képzettségű klerikusok mellett egy laikus polgár is akad (akik hol állami, hol egyházi megbízásból végezték feladatukat), addig a bemutatott eretnekségek között előfordul szombatizmussal, anabaptizmussal, spiritualizmussal és más radikális irányzatokkal meggyanúsítható tanítás is. A következő ügyek szolgáltak adatokkal:

1) Szegedi Gergely soproni nyomozása Kristóf ferences prédikátor ellen. A soproni eretneknyomozásra II. Lajos 1524. október 14-én Budán kelt rendelete Szegedi Gergely nagyváradai ferences szerzetest küldte ki.¹³ Az október 22-én megkezdett vizsgálat első, Kristóf konventuális ferences prédikátor ellen folytatott része a Christophorus Peck soproni plébános által összeírt nyolc vádpontra összpontosított az érintett prédikátor, illetve összesen 29 tanú meghallgatásával.¹⁴

2) A Gosztonyi János által elrendelt nyomozás Stoltz György ellen. 1526 őszén Gosztonyi János erdélyi püspök eretneknyomozást rendelt el Stoltz György vajdahunyadi várnagy ellen.¹⁵ 1526. szeptember 24-én a gyulafehérvári püspök felszólította egyházmegyéjének három plébánosát (köztük Imre hunyadi plébánost), hogy kezdjenek vizsgálatot az újonnan érkezett vajdahunyadi várnagy lutheránus tévelygéseiről. Gosztonyi János 12 kérdést sorolt fel az ügyben eljárók számára.¹⁶ A három plébános október 13-án tette meg részletes jelentését a püspöknek az eretnek Stoltz György életmódjáról, erkölcséről és nézeteiről.¹⁷

3) Conrad Sperfogel beszámolója Andreas Fischernek és követőinek kihallgatásáról. A lőcsei tanácsos és krónikás, Conrad Sperfogel arról tudósít, hogy 1529 böjtjében (március 7-én) egy

11 EBELING 1997, 16–17; HAMM, Berndt, *A reformáció hajtóerői*, *Lelkipásztor* 86 (2011) 405–410, 408–419.

12 CSEPREGI Zoltán: *A reformáció nyelve: Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján*. Budapest, 2013 (Humanizmus és reformáció, 34), 451–454.

13 ETE 1,158–159; HÁZI Jenő, *Sopron szabad királyi város története, I/7: Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig*, Sopron, 1929, 113–115 (Nr. 82). Vö. HÁZI Jenő, *Sopron középkori egyháztörténete*, Sopron, 1939, 44–61. Szegedi Gergely csanádi kanonok (1536), nagyváradai gvardián, majd provinciális (1546–1550), 1535-ben Dévai Mátyás ellen írt, 1538-ban Segesvárott Szántai Istvánnal vitatkozott.

14 ETE 1,159–171; PAYR Sándor, *Egyháztörténeti emlékek. Forrásgyűjtemény a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez*, I, Sopron, 1910, 2–14; HÁZI 1929, 115–131 (nr. 83); CSEPREGI 2013, 27–31.

15 ETE 1,283–288; ZOVÁNYI Jenő, *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Budapest, [1922], Reprint: 1986, 83–84.

16 ETE 1,284–285.

17 ETE 1,285–288; CSEPREGI 2013, 113–116.

bizonyos Andreas Fischer, *eyn lutterist von Martino Lutter* Lőcsén tűnt fel.¹⁸ Sperfogel többször is pontokba szedi Fischer tévtanait, részben az ő maga, részben követői kihallgatása alapján.

4) A szepesi káptalan nyomozása Kunsch Mátyás váraljai plébános ellen (1531).¹⁹

5) Johannes Fabri bécsi püspök kihallgatja a börtönben Dévai Mátyást. Dévai bécsi kihallgatásának jegyzőkönyve fennmaradt 1533-ból,²⁰ és Dévainak már Nürnbergben 1536-ban papírra vetett, 1537-ben megjelent előadásában is olvasható (*Expositio examinis*).

6) Szerémi György beszámolója a székesfehérvári török ostrom alatt a várban erőre kapott eretnekeknek valószínűleg Szegedi Lajos által összeállított cikkeiről (1543).²¹

7) Georg Moller (később szintén lutheránussá lett) lőcsei plébános és szepesi esperes beszámolója Georg Leudischit kihallgatásáról (1543). Ferdinánd börtönéből és az akasztófa alól szerencsésen megszabadulva Leudischit a János király kezén lévő Késmárkra ment, ahol plébános, majd szepesi vikárius lett. Késmárki bűnlajstromát Moller külön összeállította, majd egy panaszos levélben megküldte Lomnici Horváth János szepesi prépostnak.²²

Ha a hitvédő adatközlőket kell minősítenem: a Dévai elé tárt vádlista, melyet Fabri és munkatársai állítottak össze, messze a legigényesebben, leg gondosabban megfogalmazott, legkorrektebb tartalmú szöveg, mely a sztereotípiákat kerülve valóban a Dévai által ténylegesen hirdetett tételekre összpontosít, azaz igazi professzionális munka; a többi iratról viszont nehéz megállapítani, hogy a bennük leírt eretnokségek korábbi tanúkihallgatásokra hasonlítanak-e jobban, vagy az éppen vizsgált tényállásra. A hitvédők jegyzőkönyvei alapján önmagában tehát eldönthetetlen volna a valóságos és az irodalmi analógia dilemmája, azaz hogy a kihallgatott eretnekek követték-e egymás tévtanait, vagy a kihallgatók másolták-e egymás aktáit.

A jegyzőkönyvek jellemzően valamilyen hagyományos hittétel tagadásaként fogják fel az eretnokségeket, az eretnek tanok pozitív kifejtésével ritkán próbálkoznak. A kihallgatott eretnek ezt vagy azt a hitcikkelyt megveti vagy ócsárolja, mondják az examinátorok – e téren hihetetlen gazdag szókincsüket csillogtatva (*annihilat, blasphemat, contemnit, damnat, dehonestat, deridet, deturpat, detrahit, negat, refutat, reicit, reprobat, vilipendit, vituperat*).

A kihallgatott eretnekek követték-e egymás tévtanait vagy a kihallgatók másolták-e egymás aktáit?

Másrészről viszont már a kihallgatottak véleményére jellemző, hogy a hagyományos tanítás tagadása, elvetése számukra háromféle módon lehet motivált: nincs megparancsolva az evangéliumban (*non est in precepto*), nem szükséges, nem használ az üdvösséghez (*non est necesse; nullum prodest*), vagy egyszerűen semmis (*nihil est; nullum est*). Későbbi szakkifejezésekkel élve úgy mondhatjuk, hogy a vizsgálati eljárás alá vont tévtanítók az *adiaphora*, a köztes dol-

18 CSEPREGI 2013, 187–193, 382–390.

19 ETE 2,146–150.

20 Articuli inquisitorii: *Történelmi Tár* 3 (1880) 6–10; ETE 2,264–267.

21 SZERÉMI 277.

22 ETE 2,406–407, 414. Vö. HRADSKY József, *A 24 kir. plébános testvérelete és a reformáció a Szepességben*, Miskolc, 1895, 149; CSEPREGI 2013, 200–208.

gok kategóriájába sorolják a hagyományos egyházi tanítás és vallásosság számos elemét, ti. azok közé az egyébként fontos hétköznapi jelentőséggel és társadalmi funkcióval bíró viselkedési normák közé, melyeket a Szentírás nem is ír elő, de nem is tilt, s melyek ezért a közösség számára hasznosak lehetnek ugyan, de sem betartásuk, sem elhanyagolásuk nem hat ki az örök üdvösségre.²³

A vádpontok tematikus csoportosítása lehetővé teszi az eretneknyomozások és ezek tükrében az eretnek tanítások csomópontjainak kitapintását. A két legfontosabb téma nyilvánvalóan az összes iratban előforduló szentek tisztelete és a hat helyen szereplő böjt volt. Hogy a magyarországi reformáció sikerét a Mohács utáni ideológiai krízis is magyarázza, és ezért a szentkultusz kérdését kell központi témájának tekintenünk, ezt a tételt Sólyom Jenő 1933-as diszsertációja óta újabb és újabb vizsgálatok támasztják alá.

A laikusok erőszakos szentképrombolásai és Dévai Máttyás teológiai értekezései között a kapcsolópontot, a közös platformot az a magatartás képezi, ahogy a csatavesztés után az ország, elsősorban a magyarság a politikai és katonai helyzetre, a lelki krízisre teológiailag reagál: a védőszentek, ereklyék, szent királyok, törökverő patrónusok, sőt maga a Patróna is kudarcot vallottak, méltatlannak bizonyultak a beléjük vetett bizalomra, a rájuk alapozott állami ideológia és szimbolikus reprezentáció megingott. A vajdahunyadi tanúvallomásokból ítélve azonban Stoltz György várnagy megragad a gondolatmenetnek ezen a pontján, legfeljebb a szarkazmus és a gorombaság ötvözésében igyekszik további lehetőségeket kimeríteni:

„Hol vannak ezek a latrok: Alamizsnás és Kapisztrán Szent Jánosok, valamint a többi magyar szent? Ha szentek, miért nem védik meg Budát és az országot a töröktől? És hol van a bátai szent vér? Miért engedi ez a kabala vér felperzselni és elpusztítani saját kultuszhelyét és Magyarországot, ha egyszer szent?”²⁴

Ugyanez a szellemi kontextusa a székesfehérvári várvédők blaszfémiajának, akik a szentek szobraikat hóhérvetélén aggatták ki a várfalra 1543-ban.²⁵ Dévai viszont ugyanerről a kiindulópontonról eljut a pokol és a purgatórium tagadásáig, a szentek alvásáról szóló elméletéig, egy új Mária-képig s a szentekkel kialakítható újfajta közösségvállalásig. Sólyom Jenő alighanem jól becsülte föl Dévai híres-hírhedt alvászelméletének szellemi hátterét és társadalmi hatását a Mohács utáni krízis közérzetében és gondolatvilágában, jóllehet magának az elméletnek nem szentelt akkora érdeklődést, mint más teológiai témáknak.²⁶ Ez a viszonylagos érdektelenség

23 SZEGEDI, Edit, Was bedeutet Adiphoron – Adiphora im siebenbürgischen Protestantismus des 16. und 17. Jahrhunderts? in: *Formierungen des konfessionellen Raumes in Ostmitteleuropa*, Hg. Evelin WETTER, Stuttgart, 2008, 57–74 (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 33).

24 „Ubi sunt illi latrones: Sanctus Johannes Eleemosinarius ac Johannes Capistranus et ceteri Sancti de Hungaria? si sancti sunt, quare non defendunt nunc Budam et Hungariam a turcis? et ubi est in Batha sanguis sanctus? quare permisit ille Kabala Werh comburrere (!) et desolare locum suum et Hungariam, si est sanctus?” ETE 1,287.

25 SZERÉMI 279.

26 SÓLYOM Jenő, *Luther és Magyarország. A reformátor kapcsolata hazánkkal haláláig*, Budapest, 1933, Reprint: Budapest, 1996 (Magyar Luther Könyvek, 4), 120–121.

annál meglepőbb, hogy Dévai nyíltan megfogalmazza, milyen politikai következményekkel járnak krisztológiai fejtegetései:

„A barátok szenttori hangon hirdetik, hogy István, a magyarok első királya Szűz Máriának ajánlotta föl az országot. Ezért őt még a pénzérme verete is az ország Patrónájaként viseli. De ha így van, akkor állítom, hogy a királynak fogalma sem volt a hit természetéről és jellegről, ti. hogy az egyedül Istenhez folyamodik, és egyedül Krisztusra szezezi tekintetét, fityyot hányva a szentekre és a Szent Szűzre, akiknek a tiszteletéről alább szölok.”²⁷

Sólyom Jenőnek igaza lehet abban, hogy a reformátorok nem az úrvacsorattal toboroztak maguknak híveket, nem az átlényegülés vagy akár az akaratszabadság problémája mozgósított tömegeket.²⁸ Hallgatóik fantáziáját más mondanivaló ragadta meg, mások voltak azok az égettő, szélesebb társadalmi rétegeket érintő kérdések, melyekre e prédikátorok új választ kínáltak. Nem véletlen, hogy egy név szerint ismeretlen magyarországi diák az *Asztali beszélgetések* tanúsága szerint 1538. január 10-én éppen a purgatóriumról és a szentek közbenjárásáról kérdezte Luthert.²⁹

De ugyan milyen szerepet játszhatott nálunk a Zwingli Zürichében fő eszmei frontot jelentő böjtvíta, mely a hét vizsgált hazai eretneknyomozásban hat helyen szerepel?

A problémát ismét a hitvédők szemszögéből kell megvizsgálni. Ezek a témák azért is kaphattak akkora súlyt, mert – mint az előbb említettem – látványos botrányok fűződtek hozzájuk: Stoltz György Szent Gergely pápa képét fejszével verte szét, a fehérvári polgárok pedig Péter és Pál szobraikat kötéllal a nyakukban lógatták ki a várfalakra. Ugyanilyen hosszasan és élénken részletezik a felvett tanúvallomások, hogy ki milyen böjti időben, kinek a társaságában fogyasztott vajat, tojást vagy sültet. Ezzel szemben például a purgatórium tagadása vagy a halálos bűnöktől való feloldozás kérdése nem társul ilyen látványos elemekkel vagy próféta tettként demonstrált botránykozással.

A két fő téma kiemelt kezelésének azonban mélyebben fekvő oka is van, az, hogy szorosan kapcsolódtak a mindennapok profán rítusaihoz, a társadalmi élet kereteihez. A szentek tiszteletének megkérdőjelezése a naptár révén egyrészt az idő rendjét, a szent helyek, templomok, oltárok, kegyhelyek kapcsán pedig a térbeli viszonyokat aknázza alá; a böjt elutasítása ugyanígy a hét és az év ciklikus tagolását zavarta meg. Aki a szenteket gyalázta, az nemcsak egy hitcikelyt s nem is egyszerűen az állami ideológiát támadta, hanem közellenségként a mindennapokat, a szűkebb közösség rendjét is veszélyeztette. Szkhárosi Horvát András 1542-ben szerzett énekében maró gúnnyal figurázza ki a szentek tiszteletének beépülését a hétköznapok praktikus világába.

„Tisztet osztottunk az megholt szenteknek,
Porkolábságot adtunk szent Péternek,

27 DÉVAI, *Disputatio*, fol. b4r [15].

28 SÓLYOM 1933, 157.

29 WA.TR 3,3695. Vö. SÓLYOM 1933, 151–154.

Kik nem esmérik, mind kirekesztetnek.
Kozma-Szent-Demjén betegséghez látó,
Szent Apalina vala fog-gyógyító,
Szent Katerina mester és tanyétó.
Ottolia mert vakon született volt,
Ő nékie szolgált kinek szeme nem volt;
Ám lásd, ha az adja, kinek soha nem volt.
Nagy sok misénket szent István elvötte,
Az mi lovonkat szerencsésé tötte,
Itt a papoknak sokszor kedvét tötte.
Trinck Urbán! sokszor részegségben mondják,
Bornak bőségét, mert ő tüle várják,
Egér-űzőnek Kakukillát mondják”

– és még így tovább strófaszámra.³⁰ Ezt a magyarázatot támasztja alá, hogy a két említett vita-kérdés után a rangsorban a következők jönnek: a rendszeres gyónás (ötször fordul elő); a rítusok, mint a harangozás, reggeli és esti imák, ünnepek (négyszer); a templomok, oltárok, képek (ugyan-csak négyszer) – vagyis csupa olyan ügy, melyeknek közül volt a térbeli és időbeli tájékozódás-hoz. Ha nem is ilyen dimenziókban, de ugyancsak a közösségi életet strukturálta az egyházi hata-lom (ötször fordul elő) és a papi rend (szintén ötször). Az utóbbinak látványos és botránykeltő el-utasítását jelentette a szerzetesek kivetkőzése és a papok házassága, de még a hosszú haj- és sza-kállviselet is. A hitvédők joggal tekintették tehát a reformáció tanítását az otthonos világuk ellen intézett frontális támadásnak, a társadalmi vi-szonyrendszer szétzilálásának.

Ebből az értelmezési keretből csupán egyet-lenegy népszerű téma lóg ki, a szintén ötször előforduló oltáriszentség vagy miseáldozat, mely feltűnően a legvaskosabb kifejezéseket csal-ja kritikusaik ajkára: ördögi szemfényvesztés és bálvány. A reformáció hirdetői ugyanis ezt a kérdést már képtelenek voltak a nem szükséges és nincs előírva formulákkal letudni, számukra ebben már nem *adiaphoronról* volt szó, hanem a tiszta tanításból következő igazi istentiszte-let kulcskérdéséről, nem véletlenül foglalkozik Dévai bécsi kihallgatásakor négy kérdés is a mise problémájával. Ahogy a fent felsorolt többi téma a hitvédők értékrendjét, szempontjait tükrö-zí, úgy tör át ebben a kérdésben a hitújítók véleménye, s az azt megjelenítő nyelvi ereje. Dévai az 1536-os *Wittenbergi konkordia* útmutatását követve³¹ üzen hadat az oltáriszentség *extra usum* tiszteletének, mint nyilvánvaló abúzusnak, s ezt az engesztelhetetlen hozzáállást tükrözi a

A hitvédők joggal tekintették tehát a reformá-ció tanítását az otthonos világuk ellen intézett frontális támadásnak.

30 RMKT 16. 1,164. A versfőkben: „In Thaliae ita est kontra regnum Antichristianum hodie.”

31 „Mert a szentség vételen kívül, amikor a kenyeret félreteszik és a tabernákulumban tartják és a körmeneten körülhordozzák és felmutatják, ahogyan a pápaságban történik, ekkor nem vallják, hogy jelen van Krisztus tes-te.” WA.B 12,209–210; *Luther válogatott művei*, 7: *Levelek*, szerk. CSEPREGI Zoltán, Budapest, 2013, 590–592 (nr. 3028+).

23. nagyváradi tézis (1544): „A Krisztustól rendelt úzuson kívüli gyakorlat – egyszerűen és nyíltan mondjuk – bálványimádás és hamis istentisztelet, melyet az igaz evangélium hirdetői tiltani és lerontani kötelesek.”³²

Be kell látnunk, nem egyértelmű, hol húzódik a határ az *articulus stantis* és az *adiaphoron* között, ennek értelmezése majdhogynem ízlés kérdése, amit a flaciánusok és a philippisták között az 1550-es években dúlól ún. *adiaphoravita* bőségesen igazol. Láttuk, hogy Dévai és a legtöbb hazai reformátor ezen a téren leginkább Melancthonnal tartott. De hogy egy ettől eltérő példát is hoztak erre a problémára, felidéztek egy bártfai prédikátort, aki ráadásul saját életrajzában is hordozta ezt a kettősséget.

Wolfgang Schustel bártfai prédikátor személyére már korán felfigyeltek, de komoly jelentőséget először az 1990-es évek szlovák kutatásában tulajdonítottak neki. Vendelín Jankovič és Miloslava Bodnárová radikális, sőt anabaptista nézeteket fedeztek fel nála, s komoly szerepet juttattak neki Bártfa reformációjában.³³ Rejtélyes, honnan veszik azt, hogy Schustel Bártfán a városi tanács ülésein szorgalmazta volna, hogy az egyház tanítását megújítsák, a mellékoltárokat, a szentképeket, miseruhákat és a szentségtartókat bálványimádó külsőségeknek minősítette, eltávolításukat javasolta, továbbá a különböző liturgiai cselekményeket, a misét, a szentek tiszteletét, a bűnt elutasító tanokat hirdetett, s a bűnbocsánattal kapcsolatos visszaélések miatt is tiltakozott.³⁴

A radikális liturgikus újítások feltételezésének ugyanis egyetlen alapja Schustel 1531. október 5-én Görlitzből kelt levele, melynek keltezése ugyancsak óvatosságra int minket, de a szöveg értelmezésével is vigyázni kell:

„Ahogy Isten nem várja el és nem veszi figyelembe törvényének külső betöltését, még kevésbé akarja emberi találmányainkat és majomkodásunkat (*affenspil*) facipőben, paprikajancsiként, képekkel, zarándoklatokkal, búcsúkkal, böjtökkel, misékkal, vigíliákkal, a kereszt jelével, hanem **az ének minket szolgáljon, hogy ki-ki megértse és felidézze benne** a hitet, a szeretetet és a hálaadást, ugyanígy áll a misével is, hogy két szín alatt nyújtsák kinek-kinek a testet és a vért, hisz a szertartásunkat Krisztus rendelte el, és nem akar-

32 „Extra hunc usum cum secluduntur panis et vinum, vel cum circumgestantur, non sunt dignanda vel sacramenti vocabulo, sed simpliciter et aperte extra praedictum verum usum dicimus esse idolum, idolatriam et falsum cultum Dei.” *Reformierte Bekenntnisschriften*, Bd. V/2: 1535–1549, Neukirchen, 2006, 438.

33 JANKOVIČ, Vendelín, Dve postavy zo začiatkov reformácie v Bardejove (Wolfgang Schustel, Michal Radašín), *Historický časopis* 38 (1990) 639–650; PIIRAINEN, Ilpo Tapani – JANKOVIČ, Vendelín, Reformationsbriefe aus Bardejov/Bartfeld. Ein Beitrag zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei, *Neuphilologische Mitteilungen* 92 (1991) 501–511; BODNÁROVÁ, Miloslava, Die Reformation in den ostslowakischen königlichen Städten in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts, in: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*, Hg. Karl SCHWARZ – Peter ŠVORC, Wien, 1996, 22–35 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14).

34 DANIEL, David P., Bartfeld/Bardejov zur Zeit der Reformation, in: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*, Hg. Karl SCHWARZ – Peter ŠVORC, Wien, 1996, 37–49 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14), 41; BODNÁROVÁ 1996, 25.

ja szemfényvesztésünket (*gauklerey*) gyertyalánggal, mécsesekkel, mert az Atya Isten az Ószövetség minden istentiszteletét megszüntette és Krisztusra alapozta.”³⁵

Az éneklésre vonatkozó passzus nem liturgiaellenes, hiszen nem szól másról, mint az érthetőségről, tehát a szertartás nyelvéről, de közvetlenül ezután az úrvacsorának kifejezetten lutheri szellemű emlegetése eloszlatja a szöveg radikálisan rítusellenes értelmezésének minden lehetőségét. A folytatásban szó esik ugyan arról, hogy Isten elvet minden szertartást és imát, de ezzel a kiegészítéssel: „ha nem Krisztus által történik”.

De adódik egy másik magyarázat is, az, hogy a hitújításnak ezek a témái a prédikátort nem is érdekelték, mielőtt Bártfáról Wittenbergbe nem távozott. A szövegekből világos Schustel eredeti prédikátori önértelmezése. A káplánok dolgába, a misézésbe és a szentségek kiszolgáltatásába Bártfán nem ártja magát, a plébániát is csak kényszerből és átmenetileg igazgatja, míg a város nem talál új plébánost. Őt az ige szolgálatára hívták meg, ezért a liturgia kérdéseivel szándékosan nem foglalkozik, csak az ünnepnapnak templomozás révén való megszentelésével. Nemcsak a dogmatikai kérdések hiánya volt feltűnő, hanem az is, hogy egyáltalán nem esett szó a liturgikus szertartások látogatásáról, a szentségek vételéről. Ezt a magyarázatot támasztja alá azután Görliztből írt későbbi leveleinek neofita lelkesedése, hisz ezekben a sorokban egészen Luther hevületével kel ki az egyházi visszaélések, a hagyományos szokások „majomparádéja” ellen. Mintha be akarná hozni, amit bártfai éve alatt elmulasztott, mintha bántaná, hogy egykori prédikációiból még hiányoztak ezek a reformgondolatok:

A graduális világképben a bűnös ember fokozatosan, több lépcsőben lesz igazzá és nyeri el az üdvösséget.

„Ezért félre minden ünneppel, böjttel, szentekhez való imával, ugyanígy a zárandoklatokkal és örült fogadalmakkal, röviden: álljunk le az egész majomparádéval, amit eddig ezekkel műveltünk.”³⁶

Berndt Hamm gradualizmusnak nevezi azt a későközépkori felfogást, melyet alapjaiban rendített meg a reformáció háromszoros *sola jelszava*,³⁷ valamint a krisztusra és az evangéliumira való koncentráció. A graduális világképben a bűnös ember fokozatosan, több lépcsőben lesz igazzá, és nyeri el az üdvösséget, kezdve a földi időben s befejezve a mennyei örökkévalóságban: jó cselekedetek és az egyházban kiszolgáltatott kegyelmi eszközök révén, keresztül a tisztítóűzön, végül pedig az utolsó ítélet aktusában. Ezt a lépcsőzetességet tükrözi az e világi egyháznak és a szentek galériájának hierarchikus szerkezete, a bűnök különböző súlyú besorolása és a vezeklési formák rangsora, a szerzetesi fogadalmak és az egyházi rendek fokozatai. A reformátori tanítás nem egyes dogmáknak az elutasítása vagy mindennapos visszaéléseknek a

35 CSEPREGI 2013, 400. Vö. uo. 387 (1531. 09. 10.): „vil gsank muß ab”.

36 CSEPREGI 2013, 400 (1531. 10. 5.).

37 A reformátori *sola Christus* lözung előzménye Erasmus 1516-os *Paraclesisében* fedezhető föl.

kritikája, hanem a graduális rendszernek magának kategorikus tagadása, amennyiben az emberi közreműködés hiáavalóságát, a feltétel nélküli megigazolást hirdeti, kárhoztatja a jó cselekedetek, a vezeklés, a kegyességi formák, fogadalmak érdemszerző, elégteljellegét. Az addig kifejezetten pluralista világot egyetlen erőter mentén rendezi át, egyszerűsíti le, egyetlen papipolgári rendbe sorol püspököket, szerzeteseket, világiakat. Hagyományos kifejezéssel ez: egyetemes papság. Az evangéliumi tanítás kétségbe vonta a hagyományos játékszabályok létjogosultságát, s helyette a régivel egyetlen ponton sem összeegyeztethető új rendszert kínált, ez fogalmazódott meg a közismert éles alternatívákban, mint pl. nem érdemből, hanem kegyelemből; kötöttség helyett szabadság; emberi találmányok helyett a Szentírás szava; vagy éppen Lucas Cranach híres antitetikus fametszetsorozatában: *Passional Christi und Antichristi* (1521).³⁸

Ez az éles szembeállítás Szkhárosi pápaellenes versében is megtalálható, mégpedig elsősorban teológiai kihívásként, hiszen a bálványimádás szerinte még a pogányok szemében is lejáratja a keresztyénséget:

„Im a rosszas tőkét Krisztusnak kiáltják,
Meg nem tagadhatják, hátokon hordozák,
Tisztességben tartják, térden csókolgatják,
Krisztus tisztességét az bálvánnak adják.
Oh mely szemérem ez az keresztyéneknek,
Hogy ily nagy vakságból fel nem ébrülhetnek,
Lám pogán törökök mind azzal nevetnek,
Hogy istenek tőke az keresztyéneknek.

Oltalmaz úristen ez nagy foltos hittül,
Szabadíts meg immár nagy veszedelemtül,
Hogy szakadhassunk el az hitetlenségtül,
Oltalmaz pápátul és az törököktül.”³⁹

Erre az általánosító elutasításra a hitvédőknek csak egyetlen válasza lehetett, a „feszítsd meg”, akarom mondani, az állam fegyveres karhatalmához való folyamodás.

38 MOELLER, Bernd, Die Rezeption Luthers in der frühen Reformation, *Lutherjahrbuch* 57 (1990) 57–71, 68–70 = in: HAMM, Berndt – MOELLER, Bernd – WENDEBOURG, Dorothea, *Reformationstheorien. Ein kirchenhistorischer Disput über Einheit und Vielfalt der Reformation*, Göttingen, 1995, 9–29, 25–27; HAMM, Berndt, Was ist reformatorische Rechtfertigungslehre? *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 83 (1986) 1–38; uő, Von der spätmittelalterlichen reformatio zur Reformation: der Prozeß normativer Zentrierung von Religion und Gesellschaft in Deutschland, *Archiv für Reformationsgeschichte* 84 (1993) 7–82; uő, Einheit und Vielfalt der Reformation – oder: was die Reformation zur Reformation machte, in: HAMM, Berndt – MOELLER, Bernd – WENDEBOURG, Dorothea, *Reformationstheorien. Ein kirchenhistorischer Disput über Einheit und Vielfalt der Reformation*, Göttingen, 1995, 57–127, 69–73; EBELING 1997, 16–17; HAMM 2011, 407–418.

39 RMKT 16. 1,186. A versfőkbén ez olvasható: „Skharosi Thálian skripsit in graciam summi pontificis et suorum stipendiarium hodie et”.

Választások a magyarországi evangélikusság történetében II.

Egyetemes és egyházkerületi felügyelő választása

A földesurak patrónusként már a reformáció magyarországi megjelenésétől kezdve komoly szerepet játszottak egyházunk életében. A felügyelőválasztás – gyülekezeti és egyházmegyei szinten – főleg a rózsavölgyi zsinat idejétől vált szokássá. Az egyházkerületi felügyelői tisztség kialakulásával kapcsolatban fontos állomás az evangélikus előkelők 1735-ös pesti összejövetele, ami kimondta, hogy az egyházkerületek élére felügyelőket kell választani a szuperintendensek mellé. Ugyanez a gyűlés kötelezővé tette a gyülekezeti és az egyházmegyei felügyelők választásának elterjedt gyakorlatát.¹ Az 1758-as gyűlésen a néhány jelenlévő főúr választott egyházkerületi felügyelőket és alfelügyelőket. A szubszidiaritás elvével teljesen ellenkezett, hogy Zay Péter egyetemes felügyelő csak azzal a feltétellel vállalta el egyszersmind az egyik kerületi felügyelői tisztséget is, ha helyettesét ő maga jelölheti ki.² Az 1774-es egyetemes gyűlésen valószínűleg szintén csak világiak vettek részt, és választottak egyetemes alfelügyelőt. Rendelkeztek viszont arról, hogy az egyetemes felügyelőt, az egyházkerületi felügyelőket és alfelügyelőket ezentúl a gyülekezetek válasszák.³ 1788-ban Balogh Pétert valóban a gyülekezetek vagy az egyházmegyék választották egyetemes felügyelővé⁴

Az 1791. évi pesti zsinat kánonjai az egyetemes felügyelő választását az egyházkerületi közgyűlések jogkörébe utalták volna, az egyházkerületi felügyelőket viszont a püspökökhöz és az esperesekhez hasonlóan a helyi egyházi gyűlések választották.⁵ Ennek ellenére megmaradt az a gyakorlat, hogy az egyetemes felügyelőről a gyülekezetek szavaznak. A XIX. századtól kezdődően minden egyházi szabályozás úgy rendelkezett, hogy az egyházmegyei felügyelőket ugyanúgy kell választani, mint az espereseket, az egyházkerületi és egyetemes felügyelőket pedig ugyanúgy, mint a püspököket. Az 1997-es törvények ezen a párhuzamon annyit módosítottak, hogy a hatéves választási ciklus érvényét a püspökökre nem, de az egyházkerületi és országos felügyelőkre kiterjesztették, va-

Az egyetemes felügyelőről a gyülekezetek szavaznak.

1 Boleratzky 1942, 24. o.

2 Mikler, 76. o.; Zsedényi, 569–570. o.

3 Zsedényi, 570–571. o.; Boleratzky 1942, 25. o.; Mikler, 78. o.

4 Zsedényi, 577. o.; Mikler, 82. o.

5 Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései. Első rész. Az egyházi kormányról. 11., 15., 28. Kanon. In: Szeberényi, 225–226., 228., 236. o.; magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 11. szám (1860. március 16.), 331. h., 12. szám (1860. március 23.), 359., 364. h.

lamint a 2002-es törvénymódosítás az egyházmegyei, egyházkerületi és országos felügyelők felső korhatárát valamivel magasabban állapította meg, mint lelkészi elnöktársaikét.⁶ Igazán jelentős változás ebben a rendben csak 2012-ben történt, amikortól az országos felügyelő megválasztása a zsinat jogkörébe került.⁷

Az egyházkerületi felügyelők kiválasztásának szempontjait Zsedényi Béla jogakadémiai tanár – később az ideiglenes nemzetgyűlés és a Nemzeti Főtanács elnöke – 1930-ban kritikus hangon fogalmazta meg, szemléletesen festve le a kor viszonyait: „Egyedül az egyház építésében való önzetlen és áldozatos munka, az erős hit, az istenfélő, példaadó élet, a szeretet erénye és az egyház autonóm jogainak gerinces védelme lehet ma már tehát e kiválogatás helyes és modern alapja. Nem az egyházi életen kívülfekvő, hanem ép ellenkezőleg, az egyházi élet terén megszolgált érdemek s az ezek által való elhivatottság jogosíthat ma már egyedül a vezéripolcra. Azok a példák tehát, amelyek immár az újkor közel s távolabbi múltjában – de szerencsére még korántsem szabályként, – egy olyan irányzatról is tanúságot tesznek, amely az egyházkormányzó világi erők kiválasztásánál a történelmi jogcímek örökébe nem az egyházi érdekeket, hanem a mindenkori kormányok kegyét ülteti, s nem az autonómia jogainak gerinces s tántoríthatatlan őreiből, de az opportunizmus hajlékony híveiben keresi az elhivatottakat, ha ideig-óráig könnyebbé teszik is a kötelességek terheit s az utat, – mégis csak lejtőre vezetnek, s e lejtőn nincs megállás. [...] Az élre tehát a fáklyahordozókkal s fáklyájuk legelőször a kitért templomajtókat világítsa be!”⁸

Testületek választása

Gyülekezetet érintő kérdésekben a XVI. században és a XVII. század első felében egyrészt a patrónus, a lelkész, esetleg a gondnok, városi gyülekezetek esetében a városi tanács, másrészt széles körű gyülekezeti gyűlés, mintegy közgyűlés dönthetett. Gyülekezeti presbitériumok a XVII. század közepéig egyházunkban nem alakultak. Először Sopron jelentette be 1666-ban, hogy egyháztanácsot alakít, ami a következő évben meg is történt. Ezt a példát aztán egyre több gyülekezet követte.⁹

Az 1791-es pesti zsinat kánonjai az egyházközségek kormányzati testületként a helyi egyházi gyűlést jelölik meg, ami minden bizonnyal a presbitériumot jelentette, ugyanis a pártfogókon és tisztségviselőkön kívül választott vének alkották.¹⁰ Az 1893. évi egyházalkotmány szerint a tisztségviselők mellett a legalább tíz, legfeljebb hatvan választott tagból álló gyülekezeti presbitériumot – és nagyobb egyházközségekben a képviselő-testületet – a gyülekezeti közgyűlés

6 1997. évi VII. törvény a választásokról és a szavazásról 15. §. (1), 41. §., 51. §., 63. §. In: A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvényei 2003, 55., 57–58., 60. o.

7 2011. évi VI. törvény az egyház szervezetéről és igazgatásáról szóló 2005. évi IV. törvény módosításáról 5. §. (1). In: Evangélikus Közlöny 13. évfolyam 3. szám (2011. december 28.), 2. o.

8 Zsedényi, 621–622. o.

9 Payr, 595–596. o.

10 Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései. Első rész. Az egyházi kormányról. 4. Kanon. In: Szeberényi, 218–219. o., magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 11. szám (1860. március 16.), 326–327. h.

választja. Választható minden, legalább 24 éves, feddhetetlen előéletű közgyűlési tag.¹¹ Az 1937. évi törvények a képviselő-testület választott tagjainak létszámát ötven és háromszáz között, ciklusát hat évben határozták meg, és előírták az írásbeli, titkos választást.¹²

Az 1966-os törvények a hatalmi hangsúlyt minden egyházkormányzati szinten a közgyűlésekről a presbitériumokra helyezték át, nyilvánvalóan a könnyebb kézben tarthatóság érdekében.¹³ A presbitérium választott tagjainak létszámát nyolc és ötven (leánygyülekezetekben ennél kevesebb is lehetett), a képviselő-testületét húsz és száz fő közöttire csökkentették. A választhatósági korhatárt a nagykorúságban szabták meg, és a hatéves választási ciklust a gyülekezeti presbitériumokra is kiterjesztették.¹⁴ Az 1997. évi törvények a presbitérium választott tagjainak számát hat és negyven közöttire csökkentették, a képviselő-testületét viszont minimum ötven főre növelték.¹⁵ 2012-re pedig tovább csökkent a presbitérium választott tagjainak létszáma, hatfős minimum és huszonöt fős maximum közé, amellet, hogy a hivatalbóli tagok száma is jelentősen csökkent.¹⁶

A hatalmi hangsúlyt ... a presbitériumokra helyezték át, nyilvánvalóan a könnyebb kézben tarthatóság érdekében.

Az egyházmegye döntéshozó testülete a XVI. és XVII. században a régi fraternitások folytatásaként élt tovább, kizárólag a lelkészek alkották. Az előkelő világiak védelmezték a fraternitások működését, alapszabályaikat ünnepélyesen elfogadták, aláírták.¹⁷ Az egyházmegyei presbitériumok működésének gyökerei már a XVI. század végén felbukkannak, ugyanis az esperesek fontosabb ügyekben néhány környékbeli lelkéssel együtt jártak el. A gömöri esperesség már a XVII. század elején állandósította az egyházmegyei *consistoriumot*, tagjainak kiválasztását az esperes helyett az esperességi közgyűlésre bízta. Ez a szűkebb testület elsősorban bíraskodási teendőket látott el. Az 1632. évi dunántúli egyházkerületi gyűlés a püspök és az esperesek segítségére és ügyek elintézésére a lelkészek közül két-két presbitert választott, bár ilyen testületek csak néhány évig működtek.¹⁸

A XVIII. század elejétől kezdve egyre gyakoribbá vált, hogy az egyházmegyei és egyházkerületi gyűléseken világiak tanácsát is kikérték. Az esperességi közgyűlésnek a nemesek személy szerint tagjai lettek, a gyülekezeteket a bíró vagy más küldött képviselte, és egyes tanítók is jelen lehettek.¹⁹ Az 1707-es rózsahegyzi zsinat egyházkerületi *consistoriumokat* állított

11 1893. évi egyházalkotmány, 44. §. b) (10. o.), 48. §. (11–12. o.), 51–52. §. (12. o.)

12 Egyházi törvények 1937, 25–27. §. (18–19. o.)

13 Boleratzky 1998, 23. o.

14 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 8. §. (1) d), 9. §. (2), 11. §. In: Egyházi törvények 1967, 23–25. o.

15 Boleratzky 1998, 146., 148. o.

16 2011. évi VI. törvény az egyház szervezetéről és igazgatásáról szóló 2005. évi IV. törvény módosításáról 1. §. In: Evangélikus Közlöny 13. évfolyam 3. szám (2011. december 28.), 1. o.

17 Mikler, 36. o.; Payr, 602. o.; Zsedényi, 528. o.; Csecsetka, 72. o.; Kovács, 11. o.

18 Mikler, 62–63. o.; Payr 677–678. o.

19 Mikler, 66. o.

föl tizenkét lelkészi és tizenkét nemlelkészi taggal.²⁰ Az 1791-es pesti zsinat határozatai előírják egyházmegyei és egyházkerületi *consistoriumok* felállítását. Ezek szerint a négy-tíz egyházmegyei ülnököt a gyülekezetek (az egyházmegyei és egyházkerületi elnökség megválasztásával azonos módon), a nyolc egyházkerületi ülnököt az egyházkerületi közgyűlés választotta volna lelkészek és világiak közül egyenlő számban. Az egyházkerületi *consistorium* hivatali ideje három év.²¹

Az 1893. évi egyházalkotmány szerint az egyházmegyei közgyűlés tagjai az egyházmegyei tisztségviselők, az egyházközségi elnökségek, a fő- és középiskolai igazgatók, a gyülekezeti közgyűlések (nagyobb gyülekezetekben a képviselő-testületek) által lelkészi állásonként választott két-két küldött és a tanítóegyesületek által delegált egy-egy képviselő.²² Az egyházkerületi közgyűlés tagjai az egyházkerületi tisztségviselők, az egyházmegyei elnökségek és helyet-

Az egyetemes közgyűlések előképe a XVIII. században, egyes evangélikus világiak magánjellelű megbeszéléseiben kereshető.

teseik, a fő- és középiskolai igazgatók és az egyházmegyei közgyűlések által (a lelkészi állások számától függően) választott négy-nyolc küldött, felerészben a lelkészek és a nemlelkészek közül.²³ Egyházmegyei és egyházkerületi presbitériumok felállítását ekkor még nem rendelték el,

csak 1937-ben. Akkor az egyházmegyei presbitériumokba a hét legfontosabb megyei tisztségviselő mellé az egyházmegyei közgyűlés választott hat-tíz tagot hat évre. Az egyházkerületi presbitériumba pedig a hét legfontosabb kerületi tisztségviselő mellé az egyházkerületi közgyűlés választott nyolc-tizenkét tagot szintén hat évre.²⁴

Az 1966-os törvények az egyházmegyei közgyűlési küldöttek megválasztását is a gyülekezeti presbitériumok feladatává tették, ezt a jogot az 1997-es törvények visszaadták az egyházközségi közgyűlésnek, illetve képviselő-testületnek.²⁵ Az egyházmegyei és egyházkerületi testületek létszáma 2006-ban csökkent le jelentősen: ekkortól a gyülekezetek lelkészi állásonként csak egy-egy tagot küldhetnek az egyházmegyei közgyűlésbe, az egyházmegyei presbitérium összesen hét hivatalbóli tagra csökkent, az egyházkerületi közgyűlésbe az egyházmegyék csak egy-egy tagot küldhetnek, az egyházkerületi presbitérium pedig megszűnt.²⁶

20 Zsilinszky 1907, 242. o.

21 Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései. Első rész. Az egyházi kormányról. 9., 11., 16. Kanon. In: Szeberényi, 222., 225–226., 228–229. o., magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 11. szám (1860. március 16.), 329., 331. h., 12. szám (1860. március 23.), 359. h.

22 1893. évi egyházalkotmány, 44. §. c) (10. o.), 48. §. (11–12. o.), 85. §. (15. o.)

23 i. m., 86. §. q) (17. o.), 112. §. (21. o.)

24 Egyházi törvények 1937, 52. §. (26. o.), 65. §. (33. o.)

25 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 13. §. (1) f). In: Egyházi törvények 1967, 13. o.; 1997. évi III. törvény az egyházközségben végzett egyházi szolgálatról és az egyházközség önkormányzatáról 35. §. f), 36. §. In: A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvényei 2003, 20. o.

26 2005. évi IV. törvény az egyház szervezetéről és igazgatásáról 48. §. (2) b), 53. §. (1), 83. §. (2) b). In: A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvényei 2005, 26–27., 30. o.

Az egyetemes közgyűlések előképe a XVIII. században, egyes evangélikus világiak magánjellegű megbeszéléseiben kereshető, amelyeknek sokszor az országgyűlések adtak alkalmat.²⁷ 1774-ben Mária Terézia királynő jóváhagyta azt a kérelmet, hogy a négy evangélikus egyházkerület évente egyetemes közgyűlést tarthasson. Ugyanezen évben Zay Péter egyetemes felügyelő elnökelete alatt tartott gyűlés *főconsistorium* alakítását határozta el az egyetemes felügyelőt és az egyházkerületi elnökségeket összefogó testületként.²⁸ Egyetemes gyűlésen először 1790-ben vettek részt lelkészek: a harmincegy világi mellett a három pozsonyi lelkész.²⁹ Az 1791-es pesti zsinat szintén elhatározta egyetemes gyűlés tartását, a kánonok szerint ennek az egyetemes felügyelő, a felügyelőhelyettes és az egyházkerületi elnökségek mellett az egyházkerületi közgyűlések által évente választott egy-egy lelkészi és egy-egy világi követ lett volna a tagja, bár az ekkori elképzelések szerint ez a szervezet a nyolc magyarországi protestáns egyházkerületet fogta volna össze.³⁰

1797 és 1848 között a protestáns egyházkerületek közös gyűlése szinte évente ülésezett, hol közösen, hol felekezetenként külön. 1798-tól kezdve az egyetemes közgyűléseken már jelentős számban vettek részt lelkészek is. 1848-ig viszont rendkívül aránytalan volt az egyházkerületek képvisellete, egyes kerületekből gyakran csak egy-két fő vagy senki sem volt jelen, más kerületekből akár tizenöt-húsz fő.³¹ Egyházunk 1860-tól tarthatott újra egyetemes közgyűléseket, ekkortól kezdve egy évszázadon keresztül szinte minden évben összehívták ezt a testületet. Tagjainak megválasztását egész egyházunkra vonatkozóan először az 1893. évi egyházalkotmány szabályozta. Eszerint az országos egyházi tisztségviselők, az egyházkerületi elnökségek és a teológiai akadémia igazgatója mellé az egyházkerületi közgyűlések választottak húsz lelkészi állásonként egy-egy lelkészi és nemlelkészi küldöttet, a főgimnáziumok tanári kara pedig kerületenként két-két küldöttet.³²

Az 1937. évi törvények állították fel az egyetemes presbitériumot, amelynek tagjai az öt legfontosabb egyetemes tisztségviselő és az egyházkerületi elnökségek mellett az egyetemes közgyűlés által hat évre választott tizenkét presbiter lett.³³

A pártállami időkben az országos presbitérium hatásköre az országos közgyűlés rovására kiszélesedett, sőt 1966-tól törvényerejű rendeletek alkotásának jogával is felruházták.³⁴ Az országos közgyűlés 2006-ban szűnt meg, feladatkörét részben a zsinat, részben az országos presbitérium vette át. Ugyanekkor az országos presbitérium szavazati jogú tagjainak a száma is lecsökkent, a küldötteket ettől kezdve az egyházkerületi közgyűlések választják.³⁵

27 Mikler, 75–76. o.; Boleratzky 1942, 24. o.

28 Mikler, 77. o.; Boleratzky 1942, 25. o.; Zsedényi, 570–571. o.

29 Zsedényi, 577. o.

30 Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései. Első rész. Az egyházi kormányról. 19. Kanon. In: Szeberényi, 231–232. o., magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 12. szám (1860. március 23.), 361. h.

31 Mikler, 98–99. o.

32 1893. évi egyházalkotmány, 114. §. p) (22.), 148. §. (26.)

33 Egyházi törvények 1937, 75. §. (39. o.)

34 Boleratzky 1998, 181. o.

35 2005. évi IV. törvény az egyház szervezetéről és igazgatásáról 129. §. (1). In: A Magyarországi Evangélikus Egy-

A zsinatokon a XVI. században nagyjából valószínűleg csak lelkészek vettek részt – főleg a hitvallási és liturgiai kérdéseket tárgyaló gyűléseken – minden bizonnyal bármiféle testületi delegálás nélkül.³⁶ Az 1610-es zsolnai zsinaton már a lelkészek és világi urak hasonló számban vettek részt. A világiak alapvetően vármegyei tisztségük alapján, a lelkészek viszont a gyülekezetek kiküldötteiként.³⁷ Az 1707-es rózsahegyzi zsinat összetétele megfelelt a lelkészi és nemlelkészi elem paritásának, a követeket a küldő testületek utasításokkal látták el.³⁸

Az 1791-es pesti zsinat lelkészi és nemlelkészi tagjait is az esperességek választották, természetesen a hivatalból tag egyetemes felügyelőn és egyházkerületi elnökségeken felül.³⁹ Ezt rögzítették a kánonokban is: egyházmegyei közgyűlésen, a gyülekezetek szavazatával kell megválasztani a zsinati követeket, méghozzá akár a közrendűek közül is, hetvenkettő és száz közötti összlétszámot elérve.⁴⁰

Az 1891–94. évi zsinatra készülve az egyetemes közgyűlés szabályozta a zsinati tagok megválasztását. Eszerint az egyházmegyék küldötteire a gyülekezeti közgyűlések szavaztak, hús lelkészi állásonként két főre. Zsinati tag lehetett bármely 24 év feletti személy, megyei küldöttet más megye területéről is választhattak. Az iskolai követeket is a gyülekezetek választották, az egyházkerület tanárai közül kettőt.⁴¹ A zsinat aztán ezt a szabályozást emelte törvényerőre. Az egyházalkotmányban rögzített szöveg szerint viszont az iskolák küldötteit a tantestületek választották.⁴² Az 1937. évi törvények a gyülekezetek által választott küldöttek mellett egyházkerületi (kerületenként kettő vagy négy) és egyetemes egyházi küldötteket (négy fő) is rendeltek, akiket az adott egyházkormányzati szint közgyűlése választott.⁴³

Az 1966-os törvények az egyházmegyék zsinati küldötteinek megválasztását is az egyházmegyei közgyűlés hatáskörébe utalták, valamint nyolcra növelték az országos egyházi küldöttek számát.⁴⁴ A zsinati tagok közül 2006-ban kerültek ki az országos egyházi küldöttek.⁴⁵

További tisztségviselők választása

Egyházunk történetében szinte általánosan érvényesült az a szabály, hogy az egyes egyházkormányzati szintek tisztségviselőit, az elnökség tagjainak kivételével, az adott szint közgyűlése választja. Ennek az elvnek elterjedt voltát jól mutatja a Veszprémi egyházmegye jegyzői tisztségének

ház Törvényei 2005, 36. o.

36 Lásd az Esperes és püspök választása című fejezetet: Kerlg Új folyam 100. szám (2013/4) 53–56. o!

37 Zsilinszky 1910, 24–25. o.

38 Mikler, 53. o; Boleratzky 1998, 93. o.

39 Mikler, 92. o.

40 Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései. Első rész. Az egyházi kormányról. 30. Kanon. In: Szeberényi, 236–237. o., magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 12. szám (1860. március 23.), 364. h.

41 Mikler, 161. o.

42 1893. évi egyházalkotmány, 168–177. §. (31–32. o.)

43 Egyházi törvények 1937, 83–84. §. (42–43. o.)

44 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 67. §. (1) f), 116. §. (1) b). In: Egyházi törvények 1967, 59., 88. o.

45 2005. évi IV. törvény az egyház szervezetéről és igazgatásáról 105. §. In: A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvényei 2005, 33. o.

1832-es betöltésével kapcsolatban az egyházmegyei közgyűlésen lezajlott jelenet: „Senior Ur ki nyilatkoztatta, hogy az egyházi Cónokok szerint a nevezés őtet illetvén, ekképpen azon Jegyzőséget betölteni is kívánja; azonban erre nézve az egész Gyűlés az ezen Seniorátusban gyakorlott szokáshoz, melly szerint N. T. Senior Ur kandidál, a seniorátus pedig választ, ragaszkodik.”⁴⁶

Kivétel természetesen akadt, így például az a már említett eset, amikor 1758-ban Zay Péter egyetemes és egyházkerületi felügyelő ragaszkodott ahhoz, hogy ő jelölhesse ki egyházkerületének alfelügyelőjét.⁴⁷ Az említett szabálytól eltérés a fordított irányban volt gyakoribb. Például a XIX. században gyakran az egyházkerületi fő- és aljegyzőket, az egyházmegyei jegyzőt és pénztárost is a gyülekezetek választották.⁴⁸

Csak távolról kötődik témánkhoz, hogy Thököly Imre szultáni athnáméja (ünnepélyes beiktató-megerősítő okirata) halála esetére – Bruckner Győző állítása szerint – szabad királyválasztást biztosított Felső-Magyarországnak, viszont azzal a kikötéssel, hogy csak evangélikust választhatnak.⁴⁹

Összegzés

Mindezek alapján színes kép rajzolódik ki előttünk a magyarországi evangélikusság választási eljárásainak változásáról. Ennek ellenére sok olyan alapelv válhat nyilvánvalóvá, ami az elmúlt fél évezred nagy részét végigkísérte.

Az, hogy a gyülekezetek maguk választják lelkészüket és tisztségviselőiket, a XVI. században ugyan még nem volt jellemző, de egyértelmű, hogy az évszázadok során minden jelentős folyamat ennek az elvnek a megvalósulása felé haladt, és ami ezt jelentősen gátolta, csak átmenetileg juthatott érvényre.

Az egyházmegyei és egyházkerületi elnökségek tagjainak megválasztása kapcsán érdekes megfigyelni, hogy az első évszázadokban milyen erős közösségi jellege volt ezeknek a döntéseknek. A XVI. és a XVII. században püspököt általában zsinati ülésen választottak. A jelölés után a jelölteket kiküldték, és legtöbbször az ülés keretében megbeszélték a döntéssel kapcsolatos érveket, mielőtt magára a szavazásra sor került volna. Anélkül, hogy idealizálnánk ezt az eljárást, bizonyos szempontból nyíltabbnak, testvérekhez méltóbbnak és megfontoltabbnak tűnhet a mai választási folyamatoknál.

Egyértelmű a lelkészi elem visszaszorulása az egyház kormányzásában: így is értelmezhető a paritás elvének megszilárdulása a XIX. század elejére. Viszont esetenként ezzel ellentétes folyamat is előfordult, hiszen a XVIII. században szemmel láthatóan gyakran fel sem merült, hogy a világi főurakon kívül bárkinek is köze lenne az egyetemes és az egyházkerületi felügyelők választásához. Minden bizonnyal evangélikus sajátosságot kell felfedeznünk abban a tényben, hogy mégsem vált olyan erőssé a küriarchikus, a nemlelkészi elemnek túlsúlyt biztosító irányzat egyházunkban, mint a református felekezetben.

46 Görög, 65. o.

47 Mikler, 76. o.; Zsedényi, 569–570. o.

48 Bányakerületi utasítások, 47–48. o.

49 Bruckner, 383. o.

Az is világos, hogy az évszázadok során egyre több demokratikus elem jelent meg egyházunk jogrendjében. Jelen tanulmány keretében nem érzem feladatomnak, hogy megítéljem, mindenben javunkra vált-e ez a folyamat. De az is igaz, hogy több ponton (pl. gyülekezetenkénti szavazati jog, lelkeszi-nemlelkeszi paritás) komolyan fel sem merült az egyház rendjének alávetése a tisztán demokratikus elveknek. Talán érdekes lenne ezeket a pontokat alaposan megvizsgálni abból a szempontból, milyen sok értéket hordoznak keresztyénségünkől, evangélikusságunkból.

Technikai kérdés, de fontos elem a jelölés, pontosabban a nem közvetlenül a választó testületek által gyakorolt jelölés kérdése. Ennek az eszköznek a megjelenése egyáltalán nem következik egyházunk rendjének szerves változási folyamataiból. Fontos szem előtt tartanunk, hogy ez idegen elem egyházunk jogrendjében.

A fentiek között vannak megkérdőjelezhető hasznosságú folyamatok, de minden szempontból nagy érték, hogy az egyházi autonómia egyértelműen erősödött a választások terén. Az autonómiát gyengítette a földbirtokosok patrónusi szerepköre, a különböző tisztségviselők vármegyei vagy állami jelölési vagy megerősítési kényszere, a különböző települési, vármegyei és állami tisztségviselők hivatalbóli szerepvállalása egyházunkban. Ezek visszaszorultak, és fontos, hogy ugyanilyen vagy másféle külső befolyás a jövőben se erősödhesen meg.

A legfontosabb külső befolyásra viszont továbbra is nagy szükségünk van. A fentiekben számos példa mutatja emberi deformáltságunkat, hogy mennyire rászorulunk az egyház Urának átformáló erejére.

Felhasznált irodalom

- A Magyarországi Ág. Hitv. Evang. Keresztyén Egyház Alkotmánya s az 1891–94. évi zsinaton alkotott és kihirdetett egyéb egyházi törvények. Sajtó alá rendezte D. Kovács Sándor. Luther-Társaság, Budapest, 1926.
- A Magyarországi Ág. Hitv. Evang. Ker. Egyetemes Egyház Lelkészválasztási szabályrendelete. Magyarországi Ág. Hitv. Evang. Ker. Egyetemes Egyház, Körmend, 1933.
- A Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyház 1934–1937. évben Budapesten tartott országos zsinatán alkotott egyházi törvények és az 1891–1894. évi budapesti országos zsinaton alkotott törvények hatályban maradt rendelkezéseinek gyűjteménye. Szerkesztette Dr. Mikler Károly és Kemény Lajos. Budapest, é. n.
- A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei. Evangélikus Közlöny. A Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos lapja. Különszám. 2003. augusztus 1.
- A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei. Evangélikus Közlöny. A Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos lapja. Különszám. 2005. december 20.
- Bányakerületi utasítások. Közrebocsátotta Székács József. Pest, 1871.
- Boleratzky Lóránd: A magyarországi evangélikus egyházfelügyelői intézmény eredete és egyházi jelentősége. A tiszai evangélikus Egyházkerület miskolci jogakadémiája egyházi jogi szemináriumainak kiadványai. Miskolc, 1942.

- Boleratzky Lóránd: A magyar evangélikus püspöki intézmény egyházi és egyházkormányzati szerepe és jelentősége. A tiszai ev. egyházkerület miskolci jogakadémiája szemináriumainak értekezései. Miskolc, 1941.
- Boleratzky Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog. II. rész. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest, 1998.
- Bruckner Győző: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen. I. kötet (1520–1745-ig). Budapest, 1922.
- Csecsetka Sámuel: Magyarhoni evangélikus egyházjogtan. I. kötet. A Magyarhoni Ág. Hitv. Ev. Egyetemes Egyház Teológiai Akadémiájának tanárai, Pozsony, 1888.
- Egyházi törvények. A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvénykönyve. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1967.
- Evangélikus Közlöny. A Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos lapja. 13. évfolyam, 3. szám. 2011. december 28.
- Görög Ernő: A Veszprémi evangélikus egyházmegye története. Pápa, 1926.
- Kovács Sándor: A magyar evang. egyházi alkotmány jellegzetes vonásai. Luther-Társaság, Budapest, 1937.
- Luther Márton: A keresztyén gyülekezet jogáról és hatalmáról, 1523. In: Luther Márton művei: A reformáció négy százados fordulójának örömnemepére és emlékezetére. Sajtó alá rendezte Masznyik Endre. Egyházszervező iratok: történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel. IV. kötet. A második időszakból 1523. márc. – 1526. jan. való iratok. Luther-Társaság, Budapest, 1908. 65–81. o.
- Mikler Károly: Magyar evangélikus egyházjog. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1906.
- Payr Sándor: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története. I. kötet. Sopron, 1924.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 11. szám. 1860. március 16.; 3. évfolyam, 12. szám. 1860. március 23.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2005.
- Szeberényi Andor: Az 1791-ik pesti ev. ág. hitv. zsinat történelme. Pest, 1869.
- Zoványi Jenő: Magyarországi superintendenciák a XVI. században. In: Zoványi Jenő – Révész Kálmán – Payr Sándor – Földváry László: Magyar protestáns egyháztörténeti monográfiák. I. kötet. Budapest, 1898.
- Zsedényi Béla: Hierarchia és kyriarchia a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház alkotmányfejlődésében. In: Emlékkönyv az Ágostai hitvallás négy százados évfordulója ünnepére. A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Miskolci Jogakadémiája, Miskolc, 1930. 507–622. o.
- Zsilinszky Mihály: Kermann Dániel evangélikus püspök élte és művei. 1663–1740. Budapest, 1899.
- A magyarhoni protestáns egyház története. Szerkesztette Zsilinszky Mihály. Budapest, 1907.
- Zsilinszky Mihály: Az 1610-ik évi zsolnai evangélikus zsinat három százados emlékűnnepén. Selmeczbánya, 1910.

Igehirdetés Szokolay Sándor gyászistentiszteletén*

Sopron, evangélikus templom, 2013. december 21.

Jézus ezt mondta tanítványainak: „Új parancsolatot adok nektek, hogy szeressétek egymást: ahogyan én szerettelek titeket, ti is úgy szeressétek egymást!” (Jn 13,34)

Gyászoló Család, gyászoló Gyülekezet!
Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Az igehirdető Isten igéjének szolgálója. Még ha emberi kérés alapján végzi is ezt a nehéz, megrázó szolgálatot, a megbízó maga az Úristen. Ezért nem emberi szándékok szerint kell szólania, és nem emberi kéréseket kell teljesítenie. Ami elhangzott már a ravatal mellett a művészeti és társadalmi élet jeles képviselőinek méltató szavaiként és vallomásaiként, igaz és helytálló. Szavukon keresztül most az egész nemzet itt van ezen az órán az ősi soproni templomban. S tudom, sokan ezen az órán Kunágotától Győrig, Balassagyarmattól Zalaegerszegig lélekben és imádságban itt vannak velünk. Most Isten igéjének üzenetére figyelünk, ahogyan a gyászjelentésre választott igében szól hozzánk.

Mint egy manu propria, s. k. – a szíven a keresztt.

Én magam 2000. szeptember 23-án látam először az egyszerű kis rajzot, a szíven a keresztt, ahogy Szokolay Sándor vonalaival a gyászjelentésre is odakerült. Akkor a győ-

ri Öregtemplomban az újjászületett dunántúli evangélikus egyházkerület első elnökségét iktatták, ahol szeretett sógora, Weltler János mint egyházkerületi felügyelő, magam mint újonnan megválasztott püspök állhattunk az oltár előtt. Ő – immár nem a sógornak, hanem az egyházért való szolgálatban testvéreinek és társainak – átadta az ünnepre írt *Miatyánk* kórusmű kéziratát. Testvéri ajánlással, s rajta – mint egy *manu propria*, s. k. – a szíven a keresztt. Azóta már láttam dedikációban is, magam is kaptam tőle így könyvet. A szíven a keresztt. A keresztt elhagyhatatlan, az a lényeg. Nélküle van emberi szeretet, van humanizmus, van szerelem és van rajongás. De a krisztusi szeretet csak a keresztt által valósul. Ezt hirdette az előbb a gyönyörűséges Bach-korál Szokolay Sándor vallomásaként is: „In meines Herzens Grunde / Dein Nam' und Kreuz allein...” – „A szívem rejtett mélyén / Csak neved s kereszted...” Mert ő ez-

* Hangfelvétel alapján szerkesztett szöveg.

zel a nagyon egyszerű kis rajzzal hitvallást mondott. Az őt szerető Istenről, az övéit szerető apa elkötelezéséről, a nemzetéért dobogó szívű hazafi közösség iránti felelősségéről. És a szíven ott a kereszt. Tudja meg mindenki, hogy szeretet nincs kereszt nélkül! A szeretet és a kereszt elválaszthatatlan. Az igazi szeretet így teljesedik be. Igen, ez az a jel, amely egykor győzelemre vezette a nagy római katonát. De nem az volt az igazi győzelem, hogy egyeduralkodóvá lehetett az egész birodalomban – a nagy győzelem az, amikor egy-egy lélek vagy egész közösségek megértik, hogy a *tuto nika*, az *in hoc signo vinces* – e jelben győzz / győzni fogsz – valójában a Krisztus győzelme rajtunk és értünk. Szokolay Sándor emberségének, keresztyéniségének, hevességének, céltudatoságának, tüzességének, felelősségének ez volt és maradt mindig a forrása. Akár szavakkal, akár hangjegyekkel tett róla bizonyosságot. Testvéri szívvel meg kell vallanom, át-átsuhant a szelíd kételkedés árnyéka a szívemen, amikor azt hallottam tőle, vagy azt hallottam róla, hogy ő kételkedés nélkül hitt a mindenható és irgalmas Istenben. De mégis így kellett lennie. Mert egész élete folyamán – Kunágotától Sopronig – végighúzódik egy aranyfonál, amelyről egyszer így vallott: „Gyerekkorom óta a Teremtett Világ lenyűgöző csodáinak szerelmese vagyok. De az orosz-házi templom harangszava is ugyanúgy megszólított, az orgonaszó fenséges hangjaitól megbódulva szinte közvetlenül Isten színe előtt éreztem magam, s a prédikátori szavakat ámulattal és égbe vágyó lelkülettel hallgattam. Misszionárius vagy pap-prédikátor szerettem volna lenni! Nem is nagyon lehettem más. Valahogy így érintett meg a sorsom – így szakadt rám a küldetés kényszere is –, áldásként és átokként kaptam majd mindent.” Ebben a tanúságtételben nem a vallomást mondó neve ragyog, hanem azé az Istené és azé a Jézus Krisztusé, akinek jelét hirdeti, akinek jelében – hisszük – győzött. S megmaradt Isten gyermekének. Ezzel jutott a legnagyobb tisztásra.

Misszionárius vagy pap-prédikátor szerettem volna lenni!

Ezzel a gyermeki lelkülettel lett tanítvánnyá is. Akár az ámulattal csodált génusz, Bach művészetét tanulmányozta, akár a rajongásig szeretett Kodály mesterre figyelt egyetemistaként majd munkatársként – őhöz formálva gondolatait. És így lett a legfőbb Mester tanítványává is. Igaz, ebben áldott emlékű embereket is felhasznált a mindenható Isten. Sokan tudták és mondják is róla, hogy ökumenikus nyitottságával is elkötelezett lutheránus volt. Az első hitoktató szolgálata és az első hittanórák élménye indította el azon a pályán, amelyen végigfutotta az egyházunk és benne Jézus Krisztus iránti hűséggel életútját. De mégis, hogy belülről úgy megismerte a lutheri reformáció üzenetét, hogy szívéből és tolla alól a *Confessio Augustana* és a *Luther-kantáta* veretes tanúságtévi mondatai és hangja kikerültek, ahhoz kellett az áldott emlékű após, Weltler Ödön is. Mindnyájan így leszünk tanítványokká, hogy vannak mesterek, és vannak, akik képesek tanulni. Vannak, akik tanúskodnak, és vannak, akik odakuporodnak a lábukhoz. Vajon az egyház és a nemzet megújulásának nem ez-e a titka és aktuális feladata? Megbecsülni és figyelni a mestereket, hallgatni rájuk, s nem szégyellni, hogy tanulnunk kell.

És tanúskodott is. Hallottuk már: bátran – némelyeket zavart is egyértelmű, félre nem érthető szava. De mégis megtette. Tanúskodik akkor is, mikor nyíltan beszél keresztyén hitéről, s

amikor a szakrális művek sorra kerülnek ki tolla alól. Amikor felcsendül a gályarabokról tanúskodó hűség-zene. Amikor újra és újra hallhatjuk, hogy bezárult a pokol kapuja, s az Úr megnyitotta előttünk a mennyország ajtaját. S ebben a – bár sokszor megkísértett, de mégis győzedelmes – hitben őrizte meg és tartotta meg őt önmaga számára Ura és Megváltója, Jézus Krisztus.

Gondolkodott az eljövendőről is. A most még csak tükör által, homályosan láthatóról is. Időnként a fantáziája is meglódult, de amikor a Lélek adta bölcsességgel és szerénységgel rendezi gondolatait, akkor a legmélyebbet mégis ezzel a rövid vallomással mondja: „Az örökkévalóságban minden másképp lesz, mint amit erről gondoltunk, csak egyben vagyok biztos, hogy mindennél szebb lesz. A többi titok.” Ha így ment el közületek, szeretett testvéreim, családja, ha így nyitogatja sokszor kételkedő szívünket és szemünket az ő vallomásával is az Úristen, akkor itt, az ő koporsója mellett talán szabad nagyon emberi módon nekünk is ezt kérni: a reménységnek ezt a fényét ajándékozd nekünk is, Istenünk! A búcsú óráján, amikor istenhozzádott intünk, amikor mégiscsak összeszorul a szív, amikor a fényből árnyak is előkúsznak, és saját eljövendő halálunk ténye és szomorúsága is

Fel a fejfel és *fel a szívvel*, „*van Isten, tehát van remény*”.

szürkéségbe vonja arcunkat, akkor is szabad ezt kérnünk és így imádkoznunk: az üdvösség kegyelmi ajándékában részesíts bennünket, Urunk!

Kriszbe is jutott Szokolay Sándor. Saját maga vall arról egy helyen, hogy annak idején, 2002 és 2003 fordulóján, amikor elkötelezett szíve s a nemzetnek szebb jövőt álmódó gondolatai megcsalattattak, akkor nem átallotta helyzetét, állapotát így nevezni: alkotói válságba jutott. Aztán mégis, egy-két esztendő múltán, amikor legközelebb hosszabban beszélgetett valakivel, ezt mondta: „Most kezdek magamhoz térni, már újra komponálok.” Én ebből nem csak a megvígasztalt magyar szív vallomását hallom. Hanem azt a belülről szóló készítő erőt, hogy küldetése van, hivatása van, tanúskodnia kell. Azt mondta: *Credo ergo sum!* A hit és a létezés számára egy valóság. És sokaknak üzeni itt ezen az órán a gyászoló gyülekezetben, a rá fájdalommal és a veszteség nagyságát átérezve gondoló népes közösség minden egyes tagjának: testvéreim, *fel a fejfel és fel a szívvel*, „*van Isten, tehát van remény*”.

Az elkötelezett életű alkotóművész, az övét szeretettel imádságban is hordozó társ, édesapa, nagyapa előrement, de tanúságtétele velünk marad. Testvéreim, vigyük magunkkal Szokolay Sándor örökségeként ezt az egész egyszerű üzenetet: a szíven ott a kereszt. A kereszt, a megváltás helye, a győzelem jele a miénk is lehet. Adja Isten, hogy így tudjunk tőle búcsút venni, szerettei, közeli és távoli hozzátartozói, munkatársai, akadémikus társai, szeretett magyar nemzetének tagjai, hittestvérei – mi mindnyájan.

Sándor, szeretett testvérem, vigyen majd teljes győzelemre a megváltás jelével Urad és Megváltód, Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus! Ámen.

Imádság Szokolay Sándor sírjánál

A rómaiakhoz írott levél 14. fejezetéből (7–9):

Mert közülünk senki sem él önmagának, és senki sem hal meg önmagának; mert ha élünk, az Úrnak élünk, ha meghalunk, az Úrnak halunk meg. Tehát akár élünk, akár meghalunk, az Úréi vagyunk. Mert Krisztus azért halt meg, és azért kelt életre, hogy mind a holtakon, mind az élőkön uralkodjék.

Istenünk, mennyei Atyánk,
hálát adunk neked az életért.
Fiad, Jézus Krisztus azért jött, hogy életünk legyen,
és ez az élet bőségben legyen.
Köszönjük neked,
hogy újra és újra megajándékozol minket
olyan emberekkel, akik a tőled kapott tehetséggel
fölráznak, erősítenek, bátorítanak minket.
Sándor testvérünk életét-halálát
most irgalmas jóságodba ajánljuk.
Titkok tudójává,
a Lélek eszközévé titted őt,
aki tudta mindig,
hogy a te megbocsátó irgalmad
szabadító és éltető erő.
Köszönjük az ő szüntelen lobogását,
szenvedélyes és hűséges hazaszeretetét,
tiszta magyarságát, európaiságát, keresztény nyitottságát.
Köszönjük, hogy a zenén keresztül közösséget teremtett.
Köszönjük,
hogy megalkuvás nélkül tudott igényes lenni,
és saját eszközeivel tudta hirdetni a te igédet,
akár tetszett sokaknak, akár visszautasították,
akár alkalmas volt, akár alkalmatlan.
Köszönjük neked az ő nyitottságát
minden igazra, jóra, szépre fogékony emberségét.

Köszönöm, hogy társunk lehetett,
amikor hegyi túrákon
a te hegyeidre emeltük szemeinket.
Köszönöm, hogy társunk lehetett,
amikor együtt járhattunk a Galileai-tenger partján,
mint Jézus tanítványai,
együtt borulhattunk le a csillagnál,
amely Betlehemben a születés helyét jelzi,
és együtt lehattunk az imádságban a Golgota hegyén.
Erősíts most minket, Istenünk, akik gyászolunk,
hogy az üres sír élménye éltető valóság!
Bátoríts minket, itt maradókat,
hogy élő hittel kövessük a csillagot,
amely fölragyogott nemcsak a közelben lévők,
hanem a távolról útra kelő bölcsek számára is!
Bátoríts minket, hogy bűneinket, tagadásainkat
elfedi a te megbocsátó kegyelmed,
és a kérdésre, hogy „Szeretsz-e engem?”,
a síró Péterrel együtt mondhassuk:
„Te tudod, Uram, hogy szeretlek téged!”
Erősítsd, Istenünk, a mi hitünket,
hogy életünkben-halálunkban a tied vagyunk,
hogy Krisztus föltámadt a halálból,
halálával legyőzte a halált,
és a sírban lévőknek életet ajándékozott!
Sándor testvérünk: legyen veled az Isten megbocsátó, könyörülő jósága!
Ezt kérem most élő hittel
Urunk, Jézus Krisztus által.

HALLGRÍMUR PÉTURSSON: PASSIÓ-ÉNEKEK egyes énekeire ajánlott ismerős dallamaink

A Passió-énekek – a Transcius-énekekhez hasonlóan – verses feldolgozásban először magát a bibliai történetet dolgozzák fel. Így „[a] költő [...] lépésről lépésre vezet minket a Megváltó Úr szenvedése útján, és közben megvilágítja az olvasó számára mindannak a jelentőségét, amit hall és amit lát.” (Ordass Lajos előszavából)

A fenti lista eredetijét az énekeket fordító Ordass Lajos püspök állította össze. A listából kihagytam azt a dallamot, mely a mai énekeskönyvünkéből már hiányzik, illetve egy-két esetben kiegészítettem másokkal, s ahol lehetséges volt, alternatív dallamokat is feltüntettem. A sor- és szótagszámokat azért közlöm, hogy ennek segítségével esetleg még találhatóak lesznek hiányzó dallamok. Ha bárki felfedezne akár csak egyet is, kérem, írja meg.

Ordass püspök vejétől, Dedinszky Gyula nyugalmazott nagybörzsönyi lelkésztől tudom, hogy böjti estéken összehívták a gyülekezet énekelni szerető tagjait, s alkalmanként végigénekeltek néhány éneket. Ezt másutt is meg lehet próbálni! Régi tapasztalat: a figyelmes éneklés sokkal többet ér a gyors olvasásnál, jobban elmélyíti a szöveget, és eredményesebben rögzíti az ének tartalmát.

<i>Sorszám – az ének tartalma</i>	<i>Sor; a szótagok száma</i>	<i>A dallam eredeti szövege és énekszám</i>
1. Jézus kimegy az Olajfák hegyére	4 8.8.8.8.	Úr Jézusunk, fordulj hozzánk (279) Béke legyen a nap alatt (465)
2. Jézus gyötrődése a kertben	6 8.8.8.8.8.8.	Mi Atyánk, ki vagy mennyekben (72)
3. Jézus halálküzdeme a kertben	6 8.8.8.8.8.8.	Mi Atyánk, ki vagy mennyekben (72)
4. Jézus a három tanítvánnyal	4 8.8.8.8.	Béke legyen a nap alatt (465)
5. Az elfogató csapat megérkezik	7 8.8.8.8.8.8.8.	–
6. Júdás csókja, Jézus elfogatása	8 7.6.:// 7.6.7.6.	Ó, Krisztusfő, sok sebbel (200) Már búcsút veszek tőled (505)
7. Péter hevessége, Málkus	8 7.6.:// 6.7.7.6.	Istentől el nem állok (337)
8. Krisztus a sokasághoz szól	4 8.7.8.7.	Dicsérlek, Uram, tégedet (94)
9. A tanítványok menekülése	9 8.7.8.7.8.7.5.8.7.	–
10. Az első kihallgatás Kajafásnál	6 8.8.7.8.8.7.	Jöjjetek, Isten Fia hív (435)
11. Péter tagadása	8 7.6.7.6.7.6.7.6.	Jézus, szenvedésedről (204)
12. Péter bűnbánata	4 6.5.6.5.	Már a napnak vége (Hallelujah! 279)
13. A hamis tanúk. Kajafás ítélete	7 7.6.:// 7.7.6.	Krisztus, Atya Istennek (GyLK 810)

14. A szolgák csúfolják Krisztust	4	8.8.8.8.	Győzhetetlen én kőszálom (379)
15. A papok döntése Krisztus ügyében	8	7.6.:// 7.6.7.6.	Már búcsút veszek tőled (505)
16. Júdás bűnbánata	8	7.6.:// 6.7.7.6.	Istentől el nem állok (337)
17. A fazekas mezejéről	4	6.6.7.7.	–
18. A zsidók első vádja Pilátus előtt	8	8.7.:// 8.7.8.7.	Ó, nagy Isten, sok a vétkem (408) Mit Isten akar énvelem (332)
			(A 10 soros ének 5–6. és 8–9. sorait össze kell vonni!)
19. Jézus válasza Pilátus előtt	5	8.8.6.8.8.	–
20. A zsidók második vádja	9	8.7.:// 6.6.6.6.7.	Erős vár a mi Istenünk (254) (Az ének 5., 6., 7. sorában a második hangot duplázni kell!)
21. Heródes kíváncsisága, a fényes köntös	9	8.7.:// 8.7.5.8.7.	–
22. A „feszítsd meg”-kiáltás	6	8.8.8.8.8.8.	Mi Atyánk, ki vagy mennyekben (72)
23. Krisztus megverettetése – A	7	7.6.:// 8.7.6.	Jöjj, hogyha bűnöm éget (416)
Krisztus megverettetése – B	4	8.8.8.8.	Jer, temessük el a testet (498)
24. Bíborpalást, töviskorona, vessző	7	8.7.:// 8.8.7.	Eljött hozzánk az üdvösség (320)
Bizony betelik az idő (502)			
25. Krisztust kivezetik a törvényházból	8	7.6.:// 6.7.7.6.	Istentől el nem állok (337)
26. Szóváltás Krisztus és Pilátus között	9	7.6.:// 7.6.7.7.6.	–
27. Pilátus vitája a zsidók vezetőivel	4	8.8.8.8.	Gondviselő édes Atyám (346)
Ó, jöjj, teremtő Szentlélek (231)			
28. Pilátus igazságtalan ítéletéről	8	8.8.:// 8.8.8.8.	Készítsd magad, kedves lélek (308)
29. Barabbás szabadulásáról	5	8.7.8.4.7.	–
30. Krisztus kereszthordozásáról	6	8.7.8.7.8.7.	Sieh, hier bin ich, Ehrenkönig (Kapi-korálkönyv, 127)
31. Krisztus szava az asszonyokhoz	4	8.7.8.7.	Dicsérlek, Uram, tégedet (94)
32. Az elszáradt és zöldellő fáról	4	8.8.8.8.	Ártatlanság szent Báránya (378) Gondviselő édes Atyám (346)
33. Krisztus megfeszítettetéséről	8	7.6.:// 6.7.7.6.	Istentől el nem állok (337)
34. Krisztus első szava a kereszten	7	8.7.:// 8.8.7.	Ó, mi Urunk, Krisztus Jézus (278) Eljött hozzánk az üdvösség (320)
35. A kereszt föliratáról	8	8.7.8.7.8.7.8.7.	Van örök kincsünk, becsesebb (286) Isten szívén megpihenve (266)
			(A 10 soros ének 5–6. és 8–9. sorát össze kell vonni!)
36. Krisztus ruhájára sorsot vetnek	8	8.6.8.6.8.6.8.6.	Az Úr csodásan működik (328) Nincs Krisztusban Kelet, Nyugat (Keresztyén Énekeskönyv új rész 754)
37. Krisztus második szava a kereszten	7	8.7.:// 8.8.7.	Mélységes mélyből kiáltunk (402) Bizony betelik az idő (502)
38. A gyalázkodó vádaskodásról	8	8.7.:// 8.7.8.7.	Ó, nagy Isten, sok a vétkem (408) Mit Isten akar énvelem (332)

39. A lator bűnbánatáról	8	76.:// 76.76. vagy: 76.76.76.76.	Ó, Krisztusfő, sok sebbel (200) Jézus, szenvedésedről (204)
40. Krisztus harmadik szava a kereszten	4	8.8.8.8.	Béke legyen a nap alatt (465) Úr Jézusunk, fordulj hozzánk (279)
41. Krisztus negyedik szava a kereszten	7	8.7.:// 8.8.7.	Eljött hozzánk az üdvösség (320) Jer, örvendjünk, keresztyének (318)
42. Krisztus ötödik szava a kereszten	7	4.4.7.4.4.4.7.	–
43. Krisztus hatodik szava a kereszten	4	8.8.8.8.	Béke legyen a nap alatt (465) Gondviselő édes Atyám (346)
44. Krisztus hetedik szava a kereszten	4	8.7.8.7.	Dicsérlek, Uram, tégedet (94)
45. Jézus haláláról	6	8.8.8.8.8.8.	Mi Atyánk, ki vagy mennyekben (72)
46. A Krisztus halálát kísérő jelekről	7	8.7.:// 8.8.7.	A menny Urának tisztelet (43)
47. Jézus barátairól, akik messze álltak	4	6.6.6.6.	Már megyek tőletek (Kapi-korálkönyv, 4)
48. Jézus oldalsebéről	6	8.7.:// 8.7.	Sieh, hier bin ich, Ehrenkönig (Kapi-korálkönyv, 127)
49. Jézus temetéséről	4	8.8.8.8.	Ó, Jézus, amikor sokan (461) Tarts meg, Urunk, szent igédben! (255)
50. Az őrségről	5	8.8.8.4.8.	–
50+1. A halál bizonytalan órájáról	8	76.:// 76.76.	Ó, Krisztusfő, sok sebbel (200)

Áldott böjti elcsendesedést kívánok szeretettel: id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész

Ha az egyházban tanítasz,
Jól fontold meg, hogy mit mondasz,
Míg az igét hirdeted!
Mert egykor e tanításod
Lesz fölmentő bizonyságod
Vagy súlyos ítéleted.

Az örömhír hirdetése
Legyen, mint a kürt zengése,
Tiszta és határozott!
Megtévesztő képmutatás,
Bizonytalan ok-kutatás
E földre sok kárt hozott.

(részlet Pétersson 10. passióénekéből)

Summary

In this years' issues our readers will find the sermons of young pastors. In our issue for Lent we bring a some good news from **Péter Malik** about the way out from vainness.

The yearly Luther conferences offer an abundance of topics for our periodical. From these we bring two writings: the first part of the lecture of **Antal Véghelyi** titled *What is needed for the Unity of the Church? The topicality of the Colloquium of Marburg* followed by the lecture from **Zoltán Csepregi** titled *The Language of the Reformation: Faith Changers and Faith Defenders*.

We continue the study of **Károly Tóth** about the history of the church elections.

This is followed by a tribute to **Sándor Szokolay**, who passed away recently, by bringing the sermon and prayer given at his funeral.

Finally we give our readers a collection of melodies to the Passion songs of **Pétursson Hallgrímur**. We hope they will be of help to meditations at Lent.

We hope you enjoy reading our periodical!

Zusammenfassung

In unseren diesjährigen Ausgaben findet der geeignete Leser Predigten junger Pfarrerinnen und Pfarrer. In dieser vorösterlichen Ausgabe verkündigt **Péter Malik** das Evangelium: Es gibt einen Ausweg aus der Nutzlosigkeit.

Unser Heft zur jährlich stattfindenden Lutherkonferenz bietet reiches Material: Daraus veröffentlichen wir heute zwei Artikel: den ersten Teil des Vortrages beim *Marburger Kolloquium* von **Antal Véghelyi** mit dem Titel „*Was ist für die Einheit der Kirche notwendig?*“ und „*Die Sprache der Reformation: Apostaten und Apologeten*“ von **Zoltán Csepregi**.

Danach setzen wir die Studie von **Károly Tóth** fort, in der er über die Geschichte der kirchlichen Wahlen schreibt.

Anschließend erinnern wir an den kürzlich verstorbenen evangelischen Komponisten **Sándor Szokolay** mit der Veröffentlichung der Predigt und Gebete seiner Bestattungsfeier.

Schließlich eröffnen wir unseren Lesern eine Sammlung, in der **Hallgrímur Pétursson** Melodien für Passionslieder anbietet. Wir hoffen, daß sie eine gute Hilfe für Passionsmeditationen darstellt.

Wir wünschen Ihnen viel Freude beim Lesen unserer Zeitschrift!

E számunk szerzői

Csepregi Zoltán egyháztörténész, akadémikus – Budapest

Ittész János ny. püspök – Győr

Korzenszky Richárd bencés perjel – Tihany

Malik Péter lelkész – Lucfalva

Tóth Károly lelkész – Takácsi

Véghelyi Antal lelkész – Budapest

id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész – Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700 Ft. Külföldre 15€- Egy szám ára 450 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítást vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Ez évi számainkban fiatal lelkészek igehirdetéseivel fog találkozni a kedves Olvasó. Böjti számunkban **Malik Péter** hirdeti az evangéliumot: van kiút a hiábavalóságból. Az évenként megrendezésre kerülő Luther-konferenciák folyóiratunk számára gazdag anyagokat nyújtanak. Ebből közlünk ma kettőt: **Véghelyi Antal** *Mi szükséges az egyház egységéhez? A marburgi kollokvium aktualitása* című előadásának első részét, és **Csepregi Zoltán** *A reformáció nyelve: hitváltók és hitvédők* című előadását.

Ezután folytatjuk **Tóth Károly** tanulmányát, amelyet az egyházi választások történetéről írt.

Ezt követően a közelmúltban elhunyt evangélikus zeneszerzőre, **Szokolay Sándorra** emlékezünk a temetésén elhangzott igehirdetés és imádság közlésével.

Végül egy gyűjteményt nyújtunk át Olvasóinknak, mely Hallgrímur Pétursson passióénekeihez kínál dallamokat. Reméljük, hogy böjti elmélkedésekhez jó segítséget ad.

Sok örömet kívánunk folyóiratunk olvasásához!